

FACULTADE DE FILOLOXÍA

Grao en Filoloxía Clásica

Transitividade en *laboro* e
elaboro dende unha perspectiva
diacrónica

Alumna: Sara Fernández Santana

Titora: Concepción Cabrillana Leal

2018/2019

FACULTADE DE FILOLOXÍA

Grao en Filoloxía Clásica

Transitividade en *laboro* e
elaboro dende unha perspectiva
diacrónica

Alumna: Sara Fernández Santana

Titora: Concepción Cabrillana Leal

2018/2019

Índice

1. Introducción. Estado da cuestión	1
2. Metodoloxía	4
3. Os datos dos léxicos	5
3.1. <i>Oxford Latin Dictionary</i> e <i>Gaffiot</i> : unha presentación preliminar	5
3.2. Estrutura do <i>Thesaurus Linguae Latinae</i>	8
4. Análise	11
4.1. Axentividade	11
4.1.1. Axentivos	11
4.1.1.1. Intransitivos	12
4.1.1.2. Transitivos	13
4.1.2. Non axentivos	14
4.2. Télicos	17
4.3. Voz pasiva	20
4.3.1. Construcións avalentes	21
4.3.2. Construcións monovalentes	23
4.4. Exemplos particulares	25
5. Resultados	28
6. Perspectiva diacrónica	30
7. Conclusións	32
Bibliografía	34
Bibliografía: textos latinos	35
Bibliografía: traducións	38
Anexo	43
1. Axentividade	43
1.1. Axentivos	43
1.1.1. Intransitivos	43
1.1.2. Transitivos	54

1.2.	Non axentivos	56
1.2.1.	Suxeito paciente, /+hum/	56
1.2.2.	Suxeito paciente /-hum/ e /+aim/	59
1.2.3.	Suxeito paciente /-hum/ e /-anim/	60
1.2.4.	Suxeito experimentador	63
2.	Télicos	68
2.1.	Intransitivos	68
2.2.	Transitivos	70
3.	Pasiva	70
3.1.	Pasiva impersonal de aivalente a monovalente en activa	70
3.1.1.	Sen axente	70
3.1.2.	Con axente	73
3.2.	De monovalente a bivalente	74
4.	Exemplos particulares	75

FACULTADE DE FILOLOXÍA

CUBRIR ESTE FORMULARIO ELECTRONICAMENTE

Formulario de delimitación de título e resumo

Traballo de Fin de Grao curso 2017/2018

APELIDOS E NOME:	Fernández Santana, Sara
GRAO EN:	Filoloxía Clásica
(NO CASO DE MODERNAS) ITINERARIO EN:	
TITOR/A:	Cabrillana Leal, Concepción
LIÑA TEMÁTICA ASIGNADA:	Sintaxe Latina

SOLICITO a aprobación do seguinte título e resumo:

Título: Transitividade en <i>laboro</i> e <i>elaboro</i> dende unha perspectiva diacrónica
Resumo [na lingua en que se vai redactar o TFG; entre 1000 e 2000 caracteres]: Neste traballo tratarase o grao de transitividade do verbo <i>laboro</i> e o seu composto <i>elaboro</i> , empregando como marco de referencia os exemplos recollidos no dicionario <i>Thesaurus Linguae Latinae</i> . Estes datos ofrecen unha perspectiva diacrónica ampla, polo tanto, centrarase nos que se encadren entre o latín arcaico e o latín de época imperial, así, establecerase como punto de partida temporal as obras de Plauto e Catón, rematando cos exemplos de Valerio Flaco. Insistindo na idea de transitividade como cualidade gradual, analizarase o cumprimento dos diferentes parámetros nos distintos exemplos para tratar de establecer o seu grao. Ademais, búscase comprobar a posibilidade de que a forma composta <i>elaboro</i> teña un maior grao de transitividade que a súa forma simple <i>laboro</i> , así como determinar se existe unha variación no seu comportamento a través de diferentes estadios do latín. Deste xeito búscase aplicar os coñecementos adquiridos sobre sintaxe latina para afondar na cuestión da transitividade a través dun traballo de índole práctica.

Santiago de Compostela, 22 de novembro de 2017.

SRA. DECANA DA FACULTADE DE FILOLOXÍA (Presidenta da Comisión de Títulos de Grao)

Sinatura do/a interesado/a 	Visto e prace (sinatura do/a titor/a) 	Aprobado pola Comisión de Títulos de Grao con data 29 NOV. 2017 Selo da Facultade de Filoloxía
---	--	--

1. Introducción. Estado da cuestión

A transitividade enténdese de forma tradicional como o traspaso dunha acción dun axente a un paciente nunha cláusula. Os estudos relacionados con dita propiedade sintáctica están baseados nesta definición, mais Hopper e Thompson (1980) explican que debe dividirse en diferentes compoñentes que se centran en distintas facetas deste traspaso; a transitividade xa non é entendida como unha propiedade en bloque, senón como un conxunto de diferentes elementos que se poden identificar en diferentes partes da cláusula.

Se ben é certo que Hopper e Thompson (1980) proporcionaron unha definición acertada de transitividade, seu estudo basease na comparación de estruturas de diferentes linguas co fin de xustificar que a transitividade é unha propiedade lingüística universal. Propoñen illar e caracterizar os diferentes elementos que compoñen a transitividade, despois estudar as formas nas que é codificada esta propiedade e determinar así que está presente nun número suficiente de linguas como para falar de universal lingüístico. Estes estudosos identificaron os seguintes parámetros da transitividade; cada un deles suxire unha escala en base á que as cláusulas poden ser clasificadas (1980: 251-252)¹:

	High	Low
A. Participants	2 or more participants, A and O	1 participant
B. Kinesis	action	non-action
C. Aspect	telic	atelic
D. Punctuality	punctual	non-punctual
E. Volitionality	volitional	non-volitional
F. Affirmation	affirmative	negative
G. Mode	realis	irrealis
H. Agency	A high in potency	A low in potency
I. Affectedness of O	O totally affected	O non affected
J. Individuation of O	O highly individuated	O non-individuated

O seu estudo dálle á transitividade un carácter gradual, unha cláusula puntuará como máis transitiva segundo a cantidade de compoñentes presentes cualificados como *altamente* transitivos². Tomando os seus exemplos, *Jerry knocked Sam down* é máis transitiva que *Jerry likes beer* porque manifesta cinco compoñentes na súa variante de “alta transitividade”; mentres, *Jerry likes beer* os presenta na súa característica de “baixa”, a saber:

kinesis: action.
aspect: atelic.

¹ “A” corresponde a axente e “O” a obxecto.

² Hopper e Thompson sinalan que iso provoca que “a sentence with two participants may rate lower than one with a single participant”. Exemplifican esta tese con dúas frases en inglés *Susan left* resulta unha construción máis transitiva que *Jerry likes beer* (1980: 254).

punctuality: punctual.
affectedness of O: total.
individuation: high.

Por último, *There is no stars in the sky* é menos transitivo posto que a única compoñente que mostra na columna de “alta transitividade” é modo real (1980: 253). Defenden así a transitividade como un *continuum* no que cantas máis compoñentes dos relacionados arriba posúa máis se aproxima a cláusula á transitividade cardinal.

Pola súa parte, Vázquez Rozas prefere falar de transitividade en termos de prototipicidade³, pois “it is necessary to take a new perspective on the matter in order to grasp the concept of the human experience that underlies the transitive coding. Drawing on human experience, causation seems to be at the heart of the matter” (2007: 4).

Esta autora basease na definición de Hopper e Thompson e nos seus parámetros mais considera necesaria a perspectiva cognitiva da prototipicidade⁴. No seu traballo “A usage-based approach to prototypical transitivity” sostén que as cláusulas transitivas prototípicas teñen un grao baixo de transitividade; mentres, Hopper e Thompson (1980) só falan de transitividade cardinal e dun uso maioritariamente intransitivo no discurso oral. A idea de Vázquez Rozas complementa a teoría gradual, xa que a transitividade alta correspóndese coa transitividade marcada mentres que a prototípica é a non marcada. Este traballo cinguirá a análise aos parámetros de Hopper e Thompson mais será pertinente nalgúns casos complementar a análise co concepto de prototipicidade.

Con respecto á lingua que neste traballo vai ser obxecto de análise, convén precisar que o latín é unha lingua de corpus⁵, e polo tanto, non é posible basear os estudos na competencia do falante ou, no caso de Vázquez Rozas (2007), na adquisición da linguaxe. Pola contra, si é posible dar cabida a outros conceptos da xa citada gramática cognitiva como prototipicidade e iconicidade⁶

³ Concepto da gramática cognitiva que reflicte o modo no que os seres humanos clasifican as entidades da realidade en categorías nas que hai uns elementos máis típicos e outros non tan típicos, mais próximos a estes dalgunha forma (Torrego e Villa 2009: 52). Por exemplo, o verbo *interficio*, construído tipicamente cun suxeito axente pode admitir un suxeito coa función semántica causa/forza. En *Romani Gallos interfecerunt* o suxeito é animado –humano– e ten a vontade ou a intención de matar; mentres que en *Frigus nixque elephantis Hannibalis interfecerunt* o *frío* e a *neve* son inanimados e, polo tanto, non teñen nin control nin intención. O trazo común é que este último pode causar os mesmos efectos, é prototípica a primeira por ter un suxeito axente animado (2009: 52).

⁴ A gramática cognitiva é unha corrente que estuda “el modo en que los seres humanos apprehenden la realidad en forma de imágenes mentales y la transforman en estructuras lingüísticas”. Ademais “ofrecen unha base físico-psicológica para la comprensión del desarrollo del lenguaje como medio de representación mental y como medio de comunicación” e, a pesar de que están relacionados coa corrente funcional, non se ocupan da lingua como tal ou das súas compoñentes (Torrego e Villa 2009: 51).

⁵ “Se trata de una lengua sin hablantes nativos, cuyo corpus está formado únicamente por textos escritos, la mayoría de los cuales son textos literarios” (Torrego e Villa: 29).

⁶ “La iconicidad permite explicar determinados fenómenos lingüísticos como reflejo (icono) no arbitrario de la realidad. Así, por ejemplo, el hecho de que las oraciones subordinadas condicionales o concesivas suelen preceder a su principal, mientras que las finales suelen seguir a la principal está reflejando la secuencia real en que se suceden los acontecimientos” (Torrego e Villa: 51-52).

mentres nos movemos no marco xeral da gramática funcional.

Dentro da propia lingua latina podemos observar a transitividade como gradual, sen necesidade de comparación interlingüística; por exemplo “algunos verbos experimentan un cambio en su construcción, ya sea alterando el número de sus argumentos⁷, ya sea modificando la expresión morfológica de los mismos” (Álvarez Huerta 2009: 133). Este último cambio está estreitamente relacionado coa tendencia do latín á transitividade; así, por exemplo, é frecuente que un verbo intransitivo ao engadir un preverbio amplíe o seu significado e pase a formar unha construción transitiva. Esta tendencia pode observarse tamén en verbos que se constrúen con outro caso en cualidade de segundo argumento e, co tempo, pasan a construírse con acusativo.

Pinkster (2015: 1181) sinala que no 81% dos casos o segundo argumento é un acusativo, mentres que no resto de situacións pode ser un sintagma preposicional (9%), un ablativo (4%) ou un xenitivo. De forma máis concreta, Pinkster sinala que o acusativo aparece no 88'3% dos casos como segundo argumento de verbos de dúas posicións⁸ e no 100% con verbos de tres posicións⁹ (1995: 53).

Este fenómeno sistematízase distinguindo entre complementos acusativos e non-acusativos¹⁰. A diferenza principal é que só os primeiros admiten a conversión a pasiva¹¹, na que pasan a ter función de suxeito. Así, pódese falar de verbos intransitivos ou non-acusativos: unha clase aínda non moi estudada pola súa heteroxeneidade. Tanto Pinkster (2015: 1190) como Torrego e Villa afirman que non hai unha explicación para o uso destes casos como segundo argumento. Por unha parte, Pinkster explica que non se poden atopar características semánticas específicas; mentres que Torrego e Villa (2009: 66-67) explican que cada caso está ligado a unhas funcións cando son marca de constituíntes –por exemplo, dativo beneficiario ou ablativo instrumento– e, polo tanto, ten que haber unha motivación nestes casos a pesar de que actualmente non hai un acordo entre os estudosos.

⁷ Terminoloxía da gramática funcional, refírese ao constituínte da oración de carácter obrigatorio “relacionado con un predicado específico que no pueden ser omitidos sin que el resto de la oración se haga agramatical”. Mais convén matizar que “un constituyente es omisible si (a) el resto de la oración es gramatical, (b) el significado léxico de los elementos que quedan no cambia y (c) las relaciones semánticas entre los elementos restantes permanecen igual” (Pinkster 1995: 14).

⁸ O significado do verbo determina o número de constituíntes obrigatorios ou argumentos, este número concreto coñécese como *valencia*. Así, os verbos poden ser avalantes, monovalentes, bivalentes, trivalentes ou cuadrivalentes.

⁹ En base aos textos tratados na súa análise, Pinkster matiza que “existen ciertas excepciones: entre otras, el verbo *interdicere*” (1995: 54).

¹⁰ A non-acusatividade é un fenómeno que se presenta noutras linguas e, polo tanto, é tema de interese para diferentes estudosos. A hipótese da non-acusatividade foi formulada por Perlmutter (1978) e continuada por outros autores como Burzio ou Chomsky. Levin e Rappaport explican que “[it] is a syntactic hypothesis that claims that there are two classes of intransitive verbs, the *unaccusative* verbs and the *unergative* verbs, each associated with a diferent underlying syntactic configuration” (1999: 2).

¹¹ No caso de que unha oración cun segundo argumento non-acusativo poida converterse a pasiva non cambiará nin o seu caso nin a súa función.

Podemos afirmar, polo tanto, que no latín clásico o acusativo é o caso non marcado para a codificación do segundo argumento verbal. O acusativo desempeña con verbos máis prototipicamente transitivos a función de obxecto directo e función semántica paciente; mais noutros casos pode desempeñar outras funcións semánticas como distancia, referencia, duración ou dirección. Isto débese precisamente á gradualidade da transitividade, de modo que verbos menos transitivos poden construírse con acusativo e non responder ante a función de paciente e incluso verbos que consideramos semanticamente intransitivos teñen unha construción transitiva (Álvarez Huerta 2009: 138). Esta cuestión vese claramente nos casos nos que o acusativo cumpre unha función de duración temporal xa que se comportan como obxectos prototípicos ao aceptar a construción pasiva, como en *nobis... nox est perpetua una dormienda* (Álvarez Huerta 2009: 145).

2. Metodoloxía

Tendo en conta estas consideracións, neste traballo analizaranse dous verbos latinos, *laboro* e o seu preverbado *elaboro*, en canto ao grao de transitividade que presentan as súas construcións. Para dita análise estableceuse un corpus con base nas entradas do dicionario *Thesaurus Linguae Latinae* do que, debido a súa magnitude, seleccionáronse só as formas persoais. Ademais, este léxico abarca diferentes estadios do latín, polo que se propuxo como límite temporal inicial as obras de Plauto e de Catón e como final Valerio Flaco. Se ben este autor morre no 90 d. C. non podían excluírse algúns autores que o sobreviviran, como son Tácito, pola magnitude e calidade da súa obra, Quintiliano, precisamente por estudar a lingua, e Marcial, en calidade de poeta.

Os textos latinos recolléronse tanto do *ThLL* como da colección inglesa *The LOEB Classical Library* e, no caso de non aparecer nas anteriores, acudiuse ao recurso electrónico *Perseus under Philologic*. Por outra banda, para facilitar a comprensión das explicacións engádese unha tradución extraída preferiblemente da colección de Gredos e Cátedra e, nos casos que fora necesario, da colección *The LOEB Classical Library* –non obstante, as obras que pertencen a outra editorial serán sinaladas–. Ademais, optouse pola grafía *u* tanto para a semiconsoante como para a vogal co fin de unificar os textos. Cabe sinalar que se eliminaron exemplos do *ThLL* dos que non se atopou ben un texto latino ou ben unha tradución fiable.

O propósito do traballo é analizar o grao de transitividade dos exemplos seleccionados a través de tres compoñentes fundamentais: axentividade do suxeito, telicidade do proceso verbal e afectación do obxecto, e así poder determinar se existe a tendencia cara o uso de construcións máis transitivas a través do tempo e comprobar se o preverbio inflúe sobre o grao de transitividade.

O marco de estudo é a gramática funcional, se ben é interesante a perspectiva cognitiva; xa se sinalou que non é posible un estudo completo desas características sobre unha lingua de corpus como é latín. Ademais, para cuestións teóricas consúltanse obras capitais como a de Dik (1997), mais tomaranse como referentes do estudo da lingua latina autores como Pinkster (2015) ou os capítulos incluídos no manual *Sintaxis del latín clásico* (2009) coordinado por Baños.

Para acadar o obxectivo, estudáronse primeiro diferentes léxicos, aportando unha visión preliminar que se verá comprobada despois mediante a comparación co *ThLL* (§ 3). Este estudo será relevante para a posterior análise, na que se determina que existen unha relación entre certos significados e determinadas características sintácticas e semánticas. Esta análise resulta nunha primeira clasificación segundo as características dos exemplos: un grupo segundo haxa axentividade por parte do suxeito (§ 4.1), un segundo grupo de predicados télicos (§ 4.2), un terceiro no que se explican as construcións pasivas (§ 4.3), posto que presentan unhas consideracións especiais respecto á análise transitiva, e un último grupo onde se recollen os exemplos ambiguos ou especialmente problemáticos (§ 4.4).

Esta sistematización permite comprender a posterior exposición dos resultados (§ 5) onde se ofrece unha relación dos datos numéricos para comprobar se existe unha diferenza entre *laboro* e o seu preverbado *elaboro*. Por último, os datos divídense segundo tres períodos (§ 6) –República, período Augústeo e Imperio– para analizar o segundo obxectivo do traballo, comprobar se existe unha preferencia polas construcións transitivas no transcurso do tempo.

A continuación engádesse unha breve relación de abreviaturas empregadas para facilitar a lectura deste traballo:

A1	argumento un	anim	animado	hum	humano
A2	argumento dous	ctrl	control	inten	intención

3. Os datos dos léxicos

3.1. *Oxford Latin Dictionary* e *Gaffiot*: unha presentación preliminar

Unha vista previa ás entradas dos dicionarios *Gaffiot* e *Oxford Latin Dictionary* permite ver que a cantidade de exemplos transitivos para *laboro* é moi inferior aos intransitivos, cun total do

8'3% e 91'7% respectivamente. Hai dezasete exemplos repetidos, mais cada un dos dicionarios por separado aporta exemplos en proporcións similares.

Pola contra, para *elaboro*, se vemos un total dos exemplos hai unha correspondencia do 50% entre transitivos e intransitivos. Esta porcentaxe defire entre ambos dicionarios, o *Gaffiot* presenta un 63'6% de usos transitivos fronte a un 40'7% no *OLD* e un 36'3% de empregos intransitivos fronte a un 59'3%. Así, observar só un destes dicionarios podería inducir a pensar que existe unha predominancia dun ou outro uso, mais da vista global de ambos extraemos que a diferenza pode ser escasa ou incluso nula –hai unha equivalencia do 50%–.

A estrutura das entradas en canto usos intransitivos e transitivos de *laboro* é similar. En ambos son maioritarios os usos intransitivos aínda que presentan algunhas diferenzas destacables. Se ben é certo que o *OLD* é máis extenso, o *Gaffiot* explica o xiro da pasiva *laborare id/illud*¹² e engade o matiz “estar avergonzado”¹³. Parece que no *Gaffiot* o único apartado que se bota en falta é o quinto do dicionario inglés: “estar negativamente afectado por, sufrir (por un defecto ou desvantaxe)”.

O *Gaffiot* presenta un significado xeral “traballar, esforzarse” que se matiza segundo a construción (e.g. *ut* con subxuntivo); mentres, o *OLD* propón unha división entre un uso máis xeral, que en galego entenderíamos como traballo físico, e o matiz de esforzo, referido a un traballo físico extenuante.

A segunda acepción do *Gaffiot* “ter dor, preocuparse” aparece dividida no *OLD* entre a sexta e sétima, “estar angustiado” e “sufrir dor ou enfermidade”. Este, engloba sufrir todo tipo de dor ou enfermidade, mais o *Gaffiot* prefire unha acepción “estar incómodo” que pode matizarse segundo a causa: un axente externo (como frío e calor), *ex morbo aliquo* “por algunha enfermidade”, a orixe do malestar ou enfermidade (*ex reribus*) e, por último, un exemplo *sine feбри* “malestar sen febre”. Alén disto, inclúe *ex desiderio* “estar incómodo pola nostalxia” (Cic. *fam.* 16,11,1), que no *OLD* aparece reflectido na acepción catro “estar en problemas (máis que puramente físicas), estar angustiado”.

O exemplo *ad munitiones laboratur* (Caes. *Gall.* 7,85,4) aparece en ambos dicionarios: o *OLD* inclúeo na acepción “estar angustiado fisicamente, estar en tensión (...) b (as tropas na batalla)” mais non explica que se trata dunha construción pasiva como o *Gaffiot*; resulta interesante que, a pesar diso, este dicionario decida traducilo cunha paráfrase na que emprega unha construción copulativa como “la situation est critique près des retranchements” e non de forma máis literal “se

¹² *Minus id nobis laborandum est, qualis...* Cic. *Verr.* 2,76, “apenas tenemos que preocuparnos por lo que...”.

¹³ Exemplifícase con Caes. *Gall.* 7,10,1, que aparece tamén no *Oxford Latin Dictionary* baixo a acepción de “be distressed”, sinalando que leva un complemento con *ab*.

está en peligro en las trincheras”.

En canto aos usos transitivos de *laboro* recóllense como dous en ambos. A diferenza radica en que o *Gaffiot* admite unha interpretación “cultivar” mais o *OLD* só propón un matiz “to spend (time) in work” á acepción principal “to spend labour on”.

En ambos dicionarios aparecen tres exemplos asociados a un significado similar, mais o exemplo *frumenta ceterosque fructus (...) laborabant*¹⁴ (Tac. *Germ.* 45,3) aparece no *Gaffiot* coa acepción “traballar, cultivar” mentres que no *OLD* mantense como “esforzarse en, traballar en”. Dende a lingua de recepción parece unha distinción necesaria: podemos dicir traballar a terra¹⁵, mais traballar no/o trigo non é correcto.

A estrutura das entradas de *elaboro* é moi similar, aínda que defiren nalgúns matices segundo as construcións, sobre todo no *Gaffiot*, e tamén segundo a expresión de diversos elementos para o *OLD*.

Entre os usos intransitivos, o dicionario inglés céntrase no esgotamento físico que produce o esforzo, mais para o *Gaffiot* o matiz fundamental é traballar con afán ou coidado, centrarse en algo. O seu uso transitivo tradúcese tamén de forma similar: “elaborar, facer con coidado, perfeccionar”. Con todo, o dicionario francés outórgalle un matiz de “facer por traballo” e o *OLD* completa a entrada con exemplos de diversas construcións: con suxeito inanimado, con obxecto concreto, ou con suxeito abstracto.

Deste estudo preliminar xorden dúas ideas fundamentais. Por un lado, as diferenzas entre ambos dicionarios non se deben só a un estudo máis detallado senón que, tras ver os exemplos como os de Caes. *Gall.* 7,85,4 (*ad munitiones laboratur*) e Tac. *Germ.* 45 (*frumenta ceterosque fructus patientius quam pro solita Germanorum inertia laborant*), parece que se realiza unha interpretación dende a lingua meta, dáse un significado que encaixa a estrutura latina na lingua de recepción, algo que, aínda que necesario na súa xusta medida, non debe condicionar a correcta lectura da construción latina en cada caso. Así, para o estudo da transitividade procuraremos partir de e cinguirnos á estrutura sintáctica e á semántica latina, evitando elaborar xuízos a partir da tradución.

Por outra banda, os datos citados poñen de relevo a influencia da preverbación na transitivización dun verbo en latín. Álvarez Huerta (2009) apunta, de forma xeral, que “un verbo simple intransitivo se comporta como transitivo si se encuentra prefijado”. A propia autora matiza esta afirmación, posto que non é unha correspondencia co uso da preposición, senón que o

¹⁴ “Ellos cultivan (trabajan) trigo y otros frutos”.

¹⁵ Na RAG, un dos usos transitivos de traballar descríbese como “cultivar [a terra] para que produza froito”. Admítase a expresión “traballar no campo” porque se entende como unha actividade lucrativa, mais non “traballar o trigo”.

preverbio aporta un significado gramatical ou aspectual (2009: 136). García Hernández (1980: 159) sinala que o preverbio *ex-* en concreto, ao marcar o aspecto resultativo, é idóneo para efectuar a transformación dunha base intransitiva a un modificado transitivo.

3.2. Estrutura do *Thesaurus Linguae Latinae*

Unha vista preliminar ao exame das entradas do *Thesaurus Linguae Latinae* amosa que en *laboro* o 93'12% dos 799 exemplos son usos intransitivos e o 6'88% transitivos; mentres que en *elaboro* atopamos un maior número de usos transitivos, 46'32% de 231 casos fronte a un 53'68% intransitivos. Porén, non todos estes exemplos están recollidos no corpus deste traballo pois, por unha cuestión de extensión, trátanse só as formas persoais. Esta selección apenas afecta as cifras sobre *laboro*, cunha diferenza do 3%, mais en *elaboro* pasamos de ter case unha equivalencia do 50% a un 83'05% de usos intransitivos e un 16'95% de usos transitivos. Estes datos poden verse recollidos na seguinte táboa:

Táboa 1

	<i>Laboro</i>				<i>Elaboro</i>			
	<i>ThLL</i>		Corpus do traballo		<i>ThLL</i>		Corpus do traballo	
Total	799		220		231		59	
Intransitivos	744	93'12%	212	96'4%	124	53'68%	49	83'05%
Transitivos	55	6'88%	8	3'6%	107	46'32%	10	16'95%

En canto á estrutura das acepcións, parece máis similar á que atopamos no *OLD*, seguramente debido a cuestións de extensión, posto que o *Gaffiot* é o máis reducido. Así, hai algunhas diferenzas na disposición dos significados, en parte debido a que o *ThLL* se centra nas estruturas sintácticas que xorden con cada significado.

As dúas primeiras entradas do *OLD* parecen corresponder coa primeira acepción do *ThLL*: prevalece a designación de ocuparse case sempre igual a esforzarse, facer un traballo ou preocuparse. Esta aparece matizada como (1) referente á forza corporal, “facer un traballo” ou “traballar en” e (2) “esforzarse, aplicarse, preocuparse ou similares¹⁶”, se ben é certo que este último significado de “preocuparse” aparece completamente illado no dicionario inglés na súa sétima acepción.

¹⁶ Negado tende a significados que son negativos: “descoidar, non preocuparse de, facer pouco”.

A segunda entrada do *ThLL* engloba o resto dos usos intransitivos do *OLD*, cunha estrutura diferente. De forma xeral explica que “prevalece a noción de sufrir ou experimentar, o mesmo que estar angustiado, fatigado, en perigo, angustiado ou con dor física¹⁷, oprimido¹⁸ e similares”. A diferenza radica en que o *ThLL* fai unha unha primeira subdivisión do uso xeral, animados e inanimados, entre os que diferencia corpóreos (plantas, naves e varios exemplos) e incorpóreos; mentres que no *OLD* a distinción é entre naves, plantas e seres inanimados. Unha segunda subdivisión engloba: “estar enfermo”, “eclipse lunar”, “estar en perigo en contexto militar” e “*de patientia Christiana*” –non recollida esta última en ningún dos outros léxicos–. É dicir, engloba parte desta terceira acepción do dicionario inglés, mais inclúe tamén os significados ata a súa sexta entrada: “estar en problemas (outros máis que puramente físicos) ou estar angustiado, estar afectado negativamente ou sufrir (por) e sufrir por unha dor ou enfermidade”. Por último, hai que mencionar que a terceira acepción *per graecismum fere idem (est) quod molestum iter facere* non aparece nin no *OLD* nin no *Gaffiot*.

En canto aos usos transitivos, estes son similares nos tres dicionarios: “elaborar”, “perfeccionar” ou ben “moldear”. A diferenza co *ThLL* radica na división dos diversos complementos ou estruturas: con pronome neutro, con substantivo e o uso do participio.

Por outra parte, a acepción de *elaboro* non se centra tanto nos matices do significado como en sistematizar as diferentes estruturas. Este dicionario aporta o mesmo significado que o *OLD* e o *Gaffiot*, “facer un esforzo, esforzarse ata o esgotamento físico” nos seus usos intransitivos, ordenados segundo as seguintes estruturas: absoluta –é dicir, sen complementos–, con preposicións, con dativo, seguido de enunciado e seguido de infinitivo.

Os usos transitivos destacan por ter descrições máis minuciosas. En xeral significa “traballar ou realizar algo con esforzo ou dedicación”. De forma máis concreta, engade a noción de “dar forma, perfeccionar”, aínda que máis a miúdo significa “acción de traballar para un fin”; así como “preparar, producir, completar ou ben adquirir”.

Distínguese fundamentalmente entre cousas incorpóreas ou corpóreas. As primeiras divídense segundo un uso xeral, no que se engloban varias estruturas, e un uso especial, que se refire a elementos perfeccionados polo enxeño ou ben polo oficio do home como libros, oracións, poemas, etc. Por último, descríbense os usos do participio, significando de forma xeral “feito con traballo, dilixencia e agudeza”, ao que se lle engaden diversos matices.

Atendendo a razóns de extensión o *ThLL* pode sistematizar maior número de estruturas,

¹⁷ Tanto “estar angustiado” como “ter dor física” son os significados de *angi* en español que, efectivamente, segundo o contexto, son tamén significados de *laboro*.

¹⁸ Normalmente tropas na batalla.

mentres que os outros dous dicionarios límítanse ás máis comúns. Porén, no relacionado cos significados os tres aportan acepcións similares e nunha proporción equivalente. A diferenza máis notable son usos do participio de *elaboro*, cuxos usos só aparecen explicados neste dicionario e de forma detallada.

Despois de elaborar este esquema das entradas destes tres dicionarios pódense establecer unha serie de significados básicos que serán útiles para a análise. Comezando por *laboro*, existen catro significados intransitivos fundamentais: “traballar”, “esforzarse”, “sufrir” e “preocuparse”. Ademais, estes dous últimos poden expandirse dando outros significados amplos: “sufrir unha enfermidade ou estar enfermo”, “estar angustiado ou oprimido” ou “estar en problemas”; a función semántica do suxeito de “sufrir” pode ser paciente, se o que se sofre é dor, ou experimentador dun estado interno como “angustiado”. Con todo, entre os usos transitivos podemos establecer un único significado global “elaborar”.

É necesario mencionar aquí a acepción de eclipse lunar pois, se ben sabemos que *laboro* referido á lúa ten este significado, trátase dunha realización contextual, posto que en latín a lúa “sofre ou se debilita” porque a luz do sol non lle chega¹⁹.

Por outra banda, como xa se mencionou, os significados de *elaboro* son máis concretos polo que se pode establecer un único significado intransitivo “esforzarse ata o esgotamento físico” e un significado transitivo “realizar algo con esforzo”, é dicir, “perfeccionar”.

Por último, debe volver a mencionarse a pasaxe da *Xermania* (1) xunto coa de *Diálogo dos oradores* (2), posto que ambos se presentan con traducións “cultivar” a pesar de que pertencen ás acepcións transitivas de *laboro* e *elaboro* respectivamente. Parece unha cuestión da lingua meta, posto que o exemplo de *elaboro* é unha tradución en función do contexto do campo, mais a acepción que se dá no *ThLL* sería acertada: “lo que se siembra y es trabajado con esfuerzo largo tiempo”. Polo tanto, os datos que aportan este corpus non son suficientes para establecer a existencia dunha tradución contextual “cultivar”.

(1) frumenta ceterosque fructus patientius quam pro solita Germanorum inertia laborant
 (“cultivan el trigo y otros productos con una paciencia inhabitual en la desidia característica de los germanos”, Tac. *Germ.* 45,3)

(2) nam in ingenio quoque, sicut in agro, quamquam grata sint quae diu serantur atque elaborentur, gratiora tamen quae sua sponte nascuntur (“pues en el terreno del intelecto,

¹⁹ Idea extraída da entrada de *laboro* do dicionario *Lewis & Short*, na súa versión dixitalizada por *Perseus Digital Library* <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0059%3Aentry%3Dlaboro>>

como en el campo, aunque es agradable lo que se siembra y se cultiva largo tiempo, con todo, es más placentero lo que nace espontáneamente”, Tac. *dial.* 6)

A clave da sistematización dos significados para a análise é a asociación de determinados significados a aparición de determinados trazos. Así, predicados cun significado “esforzarse” terán axentividade por parte do suxeito e, polo xeral, serán atélicos, posto que se trata dun verbo de actividade habitual. Porén, a continuación veremos que non sempre se cumpren estas expectativas aínda que en determinados casos ten que ver coa conceptualización do elemento como /+hum/.

4. Análise

Este estudo dos diferentes léxicos é relevante para a análise que se vai realizar a continuación, posto que os significados irán ligados, esencialmente, a dous tipos de verbos: actividades e estados. Estes determinarán certa configuración dos complementos do predicado, como a presenza dun suxeito axente ou paciente. Así, segundo a análise da axentividade do suxeito, de telicidade do predicado e da presenza e afectación dun obxecto directo, establécense diferentes grupos: axentivos e non axentivos, télicos –os máis uniformes–, as oracións pasivas e un grupo que recolle exemplos particulares.

4.1. Axentividade

4.1.1. Axentivos

A axentividade do suxeito é unha das compoñentes da transitividade, cuxa relevancia explícanla Hopper e Thompson dende o punto de vista tradicional de traspaso de acción: “participants high in Agency can effect a transfer of an action in a way that those low in Agency cannot” (1980: 252). Esta propiedade medírase segundo o control e a intención, se ben é a primeira a determinante: “una situación es controlada si la entidad que la instiga y realiza tiene la capacidad de decidir si la lleva a cabo o no” (Martínez Vázquez 1999: 57).

Segundo Dik (1997: 118-119) as funcións semánticas con control asociadas ao suxeito son axente e posicionador –esta última non pertinente nesta análise posto que controla un verbo de posición–. Porén, ao tratarse de verbos dinámicos, hai exemplos cunha posible función forza²⁰.

²⁰ “The non-controlling entity instigating a Process (= Dynamism or Change)” (Dik 1997: 118).

Veremos como a semántica do verbo inflúe nesta consideración; de feito, como De la Villa explica, “las funciones semánticas de muchos argumentos dependen exclusivamente del contenido léxico del predicado” (2003: 27).

En canto á compoñente de telicidade, os exemplos aquí agrupados son atélicos; os télicos están recollidos *infra* (§ 4.2). Cabe mencionar que dun total de 74 formas en construcións intransitivas, 38 caracterízanse por non posuír un aspecto gramatical marcado; entre estes, só os 11 tempos de imperfecto manteñen unha relación entre aspecto imperfectivo e aspecto léxico atélico. En canto ás construcións transitivas, *laboro* aparece case exclusivamente en presente mentres que *elaboro* presenta unha maior variedade –perfecto, imperfecto e futuro–. Ocorrendo o mesmo, só o tempo de imperfecto mantén a relación co aspecto léxico atélico.

4.1.1.1. *Intransitivos*

Tanto *laboro* como *elaboro* nas súas acepcións “traballar” e “esforzarse” son verbos de actividade e, como tal, demandan un suxeito axentivo, é dicir, que controle a acción e teña intención. Estas características asóciáanse a entidades humanas ou polo menos animadas, que cumprirían unha función semántica axente. A caracterización do suxeito prototípico é /+hum/ con /+ctrl/ e /+inten/ (1), mais pode aparecer un suxeito /-hum/ /+anim/ que exerza control, algo que aquí só se dá no caso dos animais (2). Con todo, hai oracións nas que esta acción verbal controlada e dinámica aparece cun suxeito que non se axusta a estas características como (3), onde podería verse un uso metonímico non prototípico.

(1) breuis esse laboro (“me esfuerzo en ser conciso”, Hor. *ars* 25)

(2) huic uni parca laborat apīs (“sólo para él trabaja la parca abeja”, Mart. 14,222,2)

(3) cui nunc haec cura laborat? (“¿para quién trabaja ahora este afán?”, Ov. *trist.* 4,1,93)

Dito isto, a pesar de que en todos hai axentividade por parte do suxeito, é pertinente realizar unha división segundo as características do suxeito²¹. Establécense así tres grupos, a distinción maioritaria é entre /+hum/ e /-hum/, para logo dividir estes últimos segundo a súa animicidade.

A diferenza principal radica en que os /+anim/ poden controlar a acción mais non teñen intención, mentres que os /-anim/ aparecen conceptualizados como animados mediante diferentes mecanismos. É chamativo que os suxeitos animados non humanos aparecen con *laboro* e entre os non animados, o suxeito sintáctico de *elaboro* é unha entidade /-anim/ que pertence a unha /+hum/.

²¹ Aquí presentamos a axentividade como unha categoría binaria, existe ou non; porén, é gradual mais non é pertinente a este nivel de análise profundizar neste aspecto.

Así, *civitas* (4) designa ás persoas da cidade, trátase dunha metonimia, morfoloxicamente non é humano mais conceptualmente si. O suxeito *omnis pars brachii* (5), referido a unha entidade non animada, aparece conceptualizada como humana coa “capacidade” de esforzarse. Con todo, o caso dos elementos da natureza como auga, mar ou vento (6), son un caso máis complexo posto que a súa función semántica sería forza, desencadean unha acción mais non a controlan; porén, con esta acepción esforzarse están conceptualizados como /+hum/ con /ctrl/ e /inten/.

(4) uenit huic subsidio ... Massiliensium cuncta ciuitas, quae non solum ob eam causam laborat, ut huic ... gratiam referre uideatur, sed etiam quod *eqs* (“acude en socorro ... la ciudad de los marseleses en bloque, la cual no sólo se bate por un motivo, para que se vea que devuelve a éste ... una gracia equiparable, sino también porque ...”, Cic. *Font.* 45)

(5) namque id maxime uitem infestat, ubi non omnis pars brachii pari uice laborat (“pues la vid se ve sobremanera perjudicada cuando el esfuerzo no está repartido por igual entre todas las partes del brazo”, Colum. 4,24,9)

(6) *uentus* quia non fusus nec per apertum uenit sed laborat et iter sibi ui ac pugna parat (“porque no viene desparramado por un espacio abierto, sino que combate y se abre camino por medio de una lucha violenta”, Sen. *nat.* 5,12,2)

Elaboro aparece só en dous exemplos con suxeito /-hum/, ambos conformados por un substantivo abstracto e un xenitivo que designa a entidade á que pertence o exercicio do que designa dito substantivo –vid. *cultus agricolarum* (7)–, e polo tanto, a acción verbal está efectuada por unha entidade /+hum/.

(7) aut quod est tam asperum saxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret? (“¿... o qué pedregal hay tan escabroso donde el trabajo del labrador no se ejercite con ahínco?”, Cic. *leg. agr.* 2,67)

4.1.1.2. Transitivos

Este grupo, en relación cos compoñentes a analizar, posúe, ademais de axentividade por parte do suxeito, un obxecto directo A2 (argumento dous). En todos os casos está parcialmente afectado; isto débese á correlación entre atelicidade e afectación do obxecto²². Dita afectación será total ou

²² Vid. *infra* apartado Télicos (§ 4.2).

parcial segundo dous parámetros esenciais, que o obxecto sexa animado e definido²³. E, por conseguinte, debe terse en conta outra compoñente da transitividade: a individuación do obxecto posto que “an action can be more effectively transferred to a patient which is individuated than to one which is not” (Hopper & Thompson 1980: 253). Así, todos os obxectos son inanimados e pouco individualizados, é dicir, indefinidos.

Aparecen dous tipos de suxeito, un axente prototípico /+hum/ que controla a acción e posúe intención (8) e un suxeito /-hum/ (9) e /-anim/ (10). Nos casos nos que o suxeito é /-hum/ conceptualízase como /+hum/ mediante os mesmos mecanismos que no grupo intransitivo. *Elaboro* (9) mediante a personificación do suxeito e *laboro* a través dunha metonimia en dous casos, *manus* (10) analizada como /-hum/ pero conceptualizada como /+hum/, porque a entidade animada que controla é a persoa²⁴.

- (8) cadit ... / semidea genetrice Tages, cui plurima siluis / peruigilat materna soror cultusque laborat (“cae ... Tages de madre semidiosa, para quien velan en las selvas muchas hermanas de su madre y confeccionan su indumentaria”, Val. Fl. 6,224)
- (9) accedant statuae et picturae et quicquid ars ulla luxuriae elaboravit (“añádanse estatuas y pinturas y cuanto las diversas artes produjeron al servicio del lujo”, Sen. *epist.* 16,8)
- (10) senem ... / nardo perunctum, quale non perfectius / meae laborarint manus (“a ese viejo mujeriego, empapado en un perfume de nardo tal que uno mejor no lo han podido elaborar mis manos”, Hor. *epod.* 5,60)

Os datos parecen sinalar unha influencia da semántica verbal sobre os seus complementos; “traballar” e “esforzarse” aparecerán con suxeitos que, polo menos, controlen a acción, e por conseguinte, deben ser /+hum/ ou estar conceptualizados como tal.

4.1.2. **Non axentivos**

Os suxeitos deste grupo non controlan a acción nin teñen intención, son pacientes ou experimentadores e, polo tanto, non hai axentividade pola súa parte. Un dos aspectos máis relevantes para este traballo é que todos estes suxeitos aparecen con *laboro*, o que terá un impacto no reconto das compoñentes transitivas.

²³ A diferenza entre *I bumped into Charles* e *I bumped into the table* radica en que é máis probable a afectación total do obxecto animado que de *table*, á que é menos probable que lle pasara algo; máis ben esta última oración serve para resaltar o efecto no axente (cf. Hopper & Thompson 1980: 253).

²⁴ Cabe a posibilidade de analizar as partes do corpo como /+hum/ mais considero que é preferible a opción que se recolle neste traballo.

Dado que este traballo está enmarcado na corrente da gramática funcional, é pertinente aclarar a cuestión terminolóxica que rodea ás funcións semánticas de paciente e experimentador. Por unha parte, existe unha diferenza entre procesado e paciente, ambos afectados sen control, mais o primeiro só pode ocupar a posición de A1 e paciente só A2. Porén, Pinkster recoñece unha función paciente como “la entidad sobre la cual tiene efecto una determinada acción o a la que le sucede algo” (1995: 20). Así, usarase o termo “paciente” para designar a entidade tanto /+hum/ como /-hum/ que se ve afectada por un predicado.

Por outra banda, se ben Dik non recoñece experimentador como unha función semántica igual a axente ou instrumento²⁵, si a introduce como secundaria a unha función semántica principal e explica que se entende por un predicado [+exp]: “An Experience is an SoA²⁶ in which some animate being perceives, feels, wants, conceives, or otherwise experiences something” (1997: 115). Para Pinkster o termo experimentador está englobado dentro da función paciente e explica que “is used for entities that undergo a physiological or psychological SoA” (2015 : 27).

Por conseguinte, a distinción máis importante é entre humano e non humano, xa que experimentador só pode ser unha entidade humana mentres que paciente pode ser tanto humana como non humana. A función experimentador aparece asociada ás acepcións “sufrir” (internamente), “preocuparse” e “fatigarse”, predominando o significado “preocuparse”. Por outro lado, as características do suxeito paciente van dende /+hum/, pasando por só /+anim/ ata /-anim/ –sendo a maioría deste último grupo– relacionados coa acepción “sufrir dor” ou “padecer”. Cabe sinalar a diferenza entre experimentador e paciente /+hum/ é que este sofre por unha causa externa, non por un estado interno. Na seguinte táboa pode observarse a preponderancia da acepción preocuparse entre os suxeitos con función experimentador e como entre os suxeitos pacientes non predominan claramente nin entidades /+hum/ nin /-hum/:

Táboa 2. Funcións semánticas do suxeito non axentivo en *laboro*.

Experimentador			Paciente		
sufrir	preocuparse	fatigarse	/+hum/	/+anim/	/-anim/
12	28	7	22	7	31
47			66		

²⁵ A causa que aduce o autor –quizais en parte discutible– é que “the opposition [±exp] does not necessarily have a deep impact on the grammatical organization of natural languages. This observation is reinforced by the fact that we do not find special coding devices for Experiencer arguments” (1997: 116)

²⁶ “State of affairs”.

Como se ilustra nas seguintes oracións, *populus* (11) é paciente, afectado pola predicación verbal, mentres que o suxeito de segunda persoa singular, referido a *Menelae* (12), sería experimentador dun estado interno.

- (11) *neglegens, ne qua populus laboret* (“sin cuidarte de si algún mal aqueja al pueblo”, Hor. *carm.* 3,8,25)
- (12) *tu, qui pro rapta nimium, Menelae, laboras* (“tú, Menelao, que tanto sufres por el secuestro de tu mujer”, Ov. *epist.* 13,47)

As características do paciente permiten que non haxa restrición no tipo de suxeitos que poden aparecer, algo que non ocorre no caso do axente que pide unha entidade /+hum/ con /+ctrl/. O trazo central, polo tanto, é que non controle a acción, senón que estea /+afectado/. Así, tanto *Zenon* (13) como *pecora* (14) poden sufrir dor ou enfermidade: enferman entidades /+anim/. Mentres, as plantas sufren danos físicos, que lles poden causar algún mal (15). Por último, como especificamos nas significacións, poden sufrir cousas tanto corpóreas, como incorpóreas, é dicir, abstractas (16).

- (13) *Zenone nam cum ex renibus laboraret, ipso in eiulatu clamitabat falsa esse illa quae antea de dolore ipse sensisset* (“en una ocasión en que sufría dolor de riñones, gritaba entre sus lamentos que eran falsas las teorías sobre el dolor en las que él mismo había creído antes”, Cic. *Tusc.* 2,60)
- (14) *haec hacienda, si gregatim pecora laborant* (“estas son medidas que deben adaptarse si toda la boyada está enferma”, Colum. 6,5,5)
- (15) *taleas oleagineas, quas in scrobe saturus eris tripedaneas decidito diligenterque tractato, ne liber laboret, cum dolabis aut secabis* (“corta esquejes de olivo de tres pies que vas a plantar en el hoyo y trátalos con cuidado para que no sufra la corteza cuando los desbastes o los cortes”, Cato *agr.* 45,1)
- (16) *ergo corpoream naturam animi esse necessest, / corporeis quoniam telis ictuque laborat* (“luego la naturaleza del espíritu es forzoso que sea corporal, ya que padece con dardos y heridas corporales”, Lucr. 3,176)

4.2. Télicos

Outro dos trazos a analizar é a telicidade. Primeiro, como intento de definir o aspecto pódese dicir que trata a estrutura temporal interna das predicacións. Os significados relacionados coa aspectualidade reflíctense na morfoloxía (aspecto gramatical) e está presente tamén na semántica da raíz verbal (aspecto léxico). Neste traballo, a análise do aspecto divídese en dous ámbitos, o gramatical e o léxico, e non como categoría única. Así, hai que ter en conta que “estas dos formas de expresión (gramatical y léxica) conviven en las diferentes FV²⁷ e interactúan de maneira compleja, pero es necesario no confundirlas a la hora de tratar el Aspecto” (Ramos Guerreira 2009: 408).

Do aspecto gramatical necesitamos saber que “permite que las dimensiones temporales de un evento puedan ser descritas por el hablante desde diferentes puntos de vista de acuerdo con sus intenciones comunicativas y la coherencia temporal que se quiera aportar al discurso” (Ramos Guerreira 2009: 414). Os dous aspectos que gramaticalizaron foron duración e limitación de eventos. Esta limitación refírese á conceptualización do evento como aberto –centrándose no seu desenvolvemento– ou pechado –entendendo o evento como un todo completo–, denominados aspecto imperfectivo e perfectivo respectivamente. Debido a que parece lóxica unha correlación entre aspecto perfectivo e telicidade, terase en conta este único parámetro do aspecto gramatical.

Dentro do aspecto léxico débense ter en consideración diferentes características: duración, dinamismo ou estabilidade e limitación temporal. A que se trata neste traballo é a limitación temporal: esta consiste na incorporación ou non na semántica do verbo dunha idea de límite temporal ben inicial ben final da acción.

Estes tres trazos empréganse para establecer catro tipos de verbos. Esta clasificación é pertinente debido a que determinados tipos de verbos teñen asociados determinados elementos. Por exemplo, como xa se mencionou, os verbos de actividade terán un suxeito axentivo e os de estado un experimentador ou paciente. Cabe sinalar tamén que no aspecto léxico poden influír elementos da predicación como adverbios ou satélites. A seguinte táboa, extraída de Baños (2009: 412), sistematiza os trazos relacionados cos diferentes tipos de verbos:

²⁷ “Forma verbal”.

Táboa 3

	Duración	Dinamismo	Telicidad
ESTADOS (States)	+	-	-
ACTIVIDADES (Activities)	+	+	-
LOGROS (Achievements)	-	+	+
REALIZACIONES (Accomplishments)	+	+	+

Hopper e Thompson (1980) participan da discusión terminolóxica e metodolóxica do aspecto –da que non nos ocuparemos neste traballo–: primeiro empregan indistintamente télico e perfectivo e logo pasan só a usar a oposición perfectivo/imperfectivo. Ademais, distinguen que “whereas telicity can be determined generally by a simple inspection of the predicate, perfectivity is a property that emerges only in discourse” (1980: 270). A idea que permanece neste traballo é a cuestión do maior grao de transitividade que presentará un predicado télico xunto coa maior afectación do obxecto en caso de que se trate dunha predicación con A2.

Unha vez apuntadas estas cuestións, pódese presentar de forma máis clara a análise dos exemplos. Debido á relación entre telicidade e afectación do obxecto, divídense estes exemplos en intransitivos e transitivos. Sendo o primeiro grupo moi variado e que parece non atender a unha sistematización. Se ben se observou que a relación entre aspecto gramatical e aspecto léxico non ten porqué darse, neste caso aparecen formas verbais que non posúen un aspecto gramatical marcado –exceptuando (4), un pluscuamperfecto de subxuntivo–, polo tanto non é un fenómeno observable.

Entre os intransitivos télicos abundan as formas de imperativo; este non ten un aspecto gramatical marcado posto que, ademais do ser seu valor modal o esencial, os seus tempos verbais son presente e futuro. Se ben entre os atélicos atópase un imperativo presente atélico, aquí xúntanse cinco télicos, tanto de *laboro* (17) como de *elaboro* (18), todos eles con axentividade por parte do suxeito e sen obxecto.

- (17) at istos rastros interea tamen / adpone, ne labora (“pero, entretanto, deixa esa azada y no sigas esforzándote”, Ter. *Haut.* 89)
- (18) nunc, mi Capito ..., enitere, elabora uel potius eblandire, effice, ut Plancus, quem spero optimum esse, sit etiam melior opera tua (“ahora, mi querido Capitón ..., pon tu esfuerzo, tu traballo, o máis bien, tu encanto, tu eficacia, en que Planco, el cual espero que esté en la mejor disposición, lo esté todavía máis por obra tuya”, Cic. *Att.* 16,16,12)

En (18) apréciase a influencia que teñen sobre o aspecto outros elementos da oración como son adverbios ou complementos circunstancias pois *nunc* sinala que “ahora” é o momento no que ten que “empezar a esforzarse”. Na mesma liña, nos exemplos de futuro, os adverbios como *inde* (19) sinalan o aspecto léxico télico, pois como sinala Ramos Guerreira, o futuro, ao ser un tempo non factivo, non ten marcado o seu aspecto gramatical e este infírense tanto do aspecto léxico como dos elementos do contexto (2009: 425).

- (19) *inde semodios singulis bubus in dies dari oportet, et si non laborabunt, pascantur satius erit* (“después es menester dar a cada buey medio modio al día y, si no labran, será suficiente que pazcan”, Cato *agr.* 54,1)

O pluscuamperfecto, pola súa parte, é un tempo que expresa anterioridade a un tempo xa pasado e conceptualiza o evento como pechado, é dicir, o seu aspecto gramatical é perfectivo. En (20) a oración de *cum* con subxuntivo sinala o momento no que comeza a “padecer sin fiebre”, anterior a *emerseram*. Así, indica un límite temporal inicial, é dicir, o seu aspecto léxico é télico.

- (20) *me et incommoda ualetudo, e qua iam emerseram, utpote cum sine febris laborassem, et Pomptini exspectatio ... tenebat duodecimum iam diem Brundisi* (“mi enfermedad, de la que ya me he recobrado, desde el momento en que no tengo fiebre, y la espera de Pomptino ... me tienen ya doce días detenido en Brundisio”, Cic. *Att.* 5,8,1)

De forma global, en canto aos parámetros transitivos, este grupo está conformado por exemplos sen obxecto e con suxeitos polo xeral axentes e un paciente. A axentividade do suxeito non responde á telicidade senón á semántica verbal, posto que os exemplos que teñen un sentido “esforzarse” posúen un suxeito con /+ctrl/ e /+inten/; mentres, a significación “sufrir, padecer” en (20), un suxeito paciente.

Os exemplos transitivos presentan unha estrutura bivalente, cun suxeito axente –controla a acción e ten intención– e un obxecto directo, ademais dunha correspondencia entre o aspecto gramatical perfectivo e o léxico télico. Hopper e Thompson (1980) explican que a relación entre aspecto e obxecto consiste en que nunha oración télica –cun límite temporal final– a acción é transferida a un paciente de forma máis efectiva, polo que resultaría completamente afectado²⁸.

²⁸ Os exemplos dados polos autores no seu traballo son ilustrativos: *I ate it up* e *I am eating it*. Vemos que na primeira a transferencia lévase a cabo completamente mentres que no segundo é só parcial (Hopper & Thompson 1980: 252).

En canto ao obxecto, *quid* (21) está totalmente afectado; de feito, en español faise fincapé nesta afectación engadindo un *todo*. O suxeito non vai elaborar nada máis, xa fixo completamente “todo” o que era necesario “para preparar y disponer esta acusación”. A oración de *illa quae in ornamentum operis eius accedunt* (22) independentemente do valor do subxuntivo, está totalmente afectado pola acción verbal, ao ser un evento pechado enténdense todas as cousas como xa elaboradas; se se opón a oración “si otro escultor elaboraba todas las cosas que se añadirían a su obra” focalízase a acción no seu transcurso e, polo tanto, o obxecto non estaría completamente afectado.

(21) *quid ego in hac accusatione comparanda constituendaque elaborassem* (“todo lo que he trabajado para preparar y disponer esta acusación”, Cic. *Verr.* II 1,2)

(22) *nisi forte Iouem quidem Phidias optime fecit, illa autem quae in ornamentum operis eius accedunt, alius melius elaborasset* (“a no ser que Fidiás haya hecho muy bien precisamente la estatua de Júpiter y otro escultor hubiese podido elaborar mejor todo lo que se añade a la ornamentación de su obra”, Quint. *inst.* 2,3,6)

No referente á transitividade, da análise das oracións télicas extráese que se ben a telicidade é un dos compoñentes altamente transitivos, en contraposición á atelicidade, cando un obxecto está presente na cláusula, este vai puntuar máis alto en transitividade, estando completamente afectado.

Así, unha oración monovalente télica revelarase cun grao maior de transitividade que unha monovalente atélica mais loxicamente non será considerada como máis transitiva que unha télica bivalente con A2 obxecto, posto que este estará totalmente afectado pola acción verbal.

4.3. Voz pasiva

Entre as pasivas é necesario distinguir entre dous grandes grupos, por un lado, as construcións impersoais, avalentes, cuxo paso a activa suporía unha construción monovalente e, por outro, as pasivas monovalentes que en activa pasan a ser bivalentes. Á súa vez o primeiro grupo, o máis numeroso, divídese segundo a expresión do axente e a telicidade do verbo. Dado que incluso con oracións con axente explícito aparece un complemento causa, este será mencionado mais non determinante á hora de establecer unha división.

Esta clasificación atende á perspectiva de análise sintáctico da pasiva como un proceso de redución de valencias. Tense entendido a pasiva como unha simple transformación dunha estrutura

activa transitiva, mais o autor José Miguel Baños aduce tres razóns polas que en latín non é totalmente pertinente esta redución:

(i) porque no toda oración pasiva remite a una estrutura activa, (ii) porque no toda oración activa transitiva se puede transformar en pasiva, y, sobre todo, (iii) porque la estructura sintáctica de una oración pasiva es distinta a su supuesto correlato activo (2009: 387).

Outra perspectiva de análise é a pragmática, que caracteriza a pasiva de dúas formas: “(i) como un proceso de topicalización de Paciente y, en parte, de focalización del Agente cuando éste se expresa de forma explícita; y (ii) como un procedimiento de cohesión textual” (Baños 2009: 392). Neste caso debe facerse fincapé na segunda perspectiva, a pesar de que neste traballo non se somete a análise o contexto das oracións, este é un factor a ter en conta á hora de explicar porqué oracións pasivas sen obxecto, analizadas como construcións intransitivas, serán recoñecidas no *ThLL* como construcións transitivas: a súa correspondente activa revelarase como transitiva, mais a preferencia polo autor dunha pasiva pode deberse fundamentalmente a este proceso de cohesión textual.

4.3.1. Construcións avalentes

Tras explicar o tratamento da pasiva, con respecto á análise, este grupo engloba as construcións impersoais sen complementos argumentais, é dicir, son avalentes. En primeiro lugar, aparecen tres exemplos sen complemento axente expreso e que presentan un aspecto léxico télico. Todos eles con complemento de causa en ablativo como (23).

(23) Romae simul dilectu simul tributo conferendo laboratum est (“y, en Roma, hubo dificultades con el llamamiento a filas junto con la recaudación del impuesto”, Liv. 5,10,3)

Porén, o grupo máis amplo de exemplos correspóndese a pasivas impersoais avalentes, que pasan a monovalentes na activa, sen axente expreso e con aspecto léxico atélico. Entre estes, dezaseis en total, atópanse tanto verbos de actividade como verbos de estado con complementos non argumentais moi diversos, sendo os máis abundantes os de causa. Así, existen diferentes posibilidades combinatorias, verbo de estado cun complemento de causa en ablativo (24), un verbo de actividade cun complemento *in*+acusativo (25) ou *in*+ablativo (26), incluso un verbo de actividade en forma de perifrástica pasiva con dous complementos non argumentais, un instrumento en ablativo e unha oración final de *ut* (27).

- (24) *siccitate eo anno plurimum laboratum est* (“aquel año hubo dificultades muy graves a causa de la sequía”, Liv. 4,30,7)
- (25) *simplici cura constant necessaria: in delicias laboratur* (“con un simple cuidado se satisface la necesidad; para el deleite se impone el esfuerzo”, Sen. *epist.* 90,16)
- (26) *in quo maxime laborandum est, ne forte ea uobis, quae diligentissime prouidenda sunt, contemnenda esse uideantur* (“este punto exige especial atención por si, tal vez, os imagináis que os podéis desentender de algo que debéis prevenir con la mayor diligencia”, Cic. *Manil.* 20)
- (27) *omnibusque opibus atque uiribus, ut nosmet ipsi nobis mederi possimus, elaborandum est* (“debemos esforzarnos con todos nuestros recursos y fuerzas para ser capaces de curarnos a nosotros mismos”, Cic. *Tusc.* 3,6)

No grupo con complemento axente aparece un só exemplo télico (28) e, por conseguinte, os restantes son atélicos que se caracterizan como verbos de actividade –agás (29) que é de estado–.

- (28) *omnia in me ut esse possent, magno studio mihi a pueritia est elaboratum* (“me he esforzado desde mi infancia con gran afán para que pudieran estar”, Cic. *div. in Caec.* 40)
- (29) *de quibus etsi a Chrysippo maxime est elaboratum* (“es cierto que Crisipo se ha preocupado mucho por estos estudios”, Cic. *fin.* 4,9)

En ambos grupos existen tanto formas persoais pasivas como construcións de perifrástica pasiva. Porén, cabe sinalar que entre os exemplos sen axente un 26'3% das oracións usan a perifrástica e un 73'7% están en forma persoal. Este balance parece invertirse lixeiramente no grupo con axente, sendo un 55'6% perifrásticas e un 44'4% formas persoais. Nun principio, tomando como base os estudos de Pinkster, non parece que haxa unha razón posto que por un lado “the agent of the state of affairs in impersonal passive clauses is almost always human and is very rarely expressed” (2015: 269); e por outro, na perifrástica pasiva en construción tanto persoal como impersoal “the agents are human beings, whether they are expressed or not (...). Just as with 'normal' passive clauses explicit agents are relatively rare” (2015: 296). Os datos do corpus recóllense na seguinte táboa:

Táboa 4

	Perifrástica	Forma persoal	Total
Sen axente	5 (26'3%)	14 (73'7%)	19
Con axente	5 (55'6%)	4 (44'4%)	9

4.3.2. Construcións monovalentes

As construcións pasivas monovalentes terían unha correspondencia bivalente en activa, e de aí que se encontren entre os exemplos dos usos transitivos. É dicir, teñen un suxeito paciente, argumento un (A1), que na súa equivalente activa pasaría a obxecto directo, argumento dous (A2).

É preciso sinalar primeiro a existencia dun só exemplo de perifrástica pasiva con axente expreso, sendo o resto formas persoais sen este complemento. Se ben nos grupos pasivos anteriores parecía haber unha correlación entre perifrástica e atelicidade, aquí *elaborandum sit* (30) ten un aspecto léxico télico que vai da man do aspecto gramatical perfectivo, ademais, pode apoiarse esta análise na seguinte paráfrase: “podría saber qué debo *empezar a hacer*”. Polo tanto, concluímos que os datos non presentan unha tendencia clara sobre a influencia do carácter modal desta construción no aspecto léxico do verbo.

- (30) hoc si quanti tu aestimes sciam, tum, quid mihi elaborandum sit scire possum (“si yo supiera en qué medida te importa esto, podría saber cómo debo actuar”, Cic. *Att.* 1,8,1)

En canto aos complementos, abunda o dativo con diferentes funcións. Así, hai exemplos como (30), cun dativo axente propio da perifrástica; porén, aparecen dous exemplos con complementos en dativo que, ao ir xunto a unha forma persoal, sospeitamos que non sexan axente, pois normalmente sería codificado mediante *ab+abl* ou ablativo. Por un lado, en (31) podemos concluír, como se verte na tradución española, que é un dativo receptor e, por outro, en (32) trátase dun uso concreto deste verbo coa acepción transitiva *labore tractare* que, como se explica no *ThLL*, leva a miúdo ablativo, dativo²⁹ ou *in* ou *ad*.

- (31) mihi ista adquisita, mihi laborata sunt (“tales verdades las han conseguido para mí, las han elaborado para mí”, Sen. *epist.* 64,7)

²⁹ Vid. *infra* pax. 27.

- (32) *quidquid extra concupiscitur, uitiis, non usibus laboratur* (“lo que se desea de más es trabajo para los vicios, no para las necesidades”, Sen. *dial.* 11(12),10,2)

Outros factores a ter en conta para a caracterización destes exemplos como usos transitivos son telicidade e afectación do obxecto. Primeiro, obsérvase que as formas con aspecto gramatical perfectivo presentan un aspecto léxico télico mentres que as formas de presente, sen un aspecto gramatical marcado, son atélicas. Despois, convertidos os suxeitos pacientes en supostos obxectos directos pode sinlarse a existencia dunha correlación entre telicidade e afectación total do obxecto, xa que todos os predicados télicos presentarían na construción activa un obxecto directo totalmente afectado. Este feito é esperable segundo a teoría de Hopper e Thompson (1980): se unha das características puntúa alto en transitividade, as outras características presentes revelaríanse tamén como altamente transitivas.

A modo de conclusión pódese dicir, por un lado, que as construcións pasivas avalentes atenden en xeral aos criterios de clasificación intransitivos: atélicos, non axentividade por parte do suxeito e carecen de obxecto. Os casos nos que temos construcións télicas é por cuestión do contexto temporal que rodea ao predicado, posto que neste grupo parece non existir unha correlación entre aspecto gramatical perfectivo e aspecto léxico télico.

Por outro lado, as construcións pasivas monovalentes que terían un correlato activo bivalente, analízanse como non axentivas –o suxeito é paciente– e sen obxecto; isto débese a que a análise é da oración pasiva, que non é transitiva *per se*. Polo tanto, a diferenza radica en que o grupo anterior son construcións impersoais e, pola contra, neste existe un suxeito paciente que ten a potencialidade de converterse no obxecto directo na súa correspondente activa. Ademais, aínda que non apareza expresado mediante un complemento o axente, pode inferirse mediante o contexto e, por conseguinte, aparecer un suxeito na activa, que, precisamente, será axente en todos os casos.

Por último, a pesar de que o volume das mostras non permite establecer unha comparación máis equitativa, cabe mencionar que os datos amosan unha maior telicidade no grupo monovalente fronte ao avalente. No entanto, se se contrastan os datos de *laboro* e o seu preverbado *elaboro*, estes indican que non existe unha diferenza, senón que predominan as construcións con o aspecto atélico entre as formas pasivas de ambos verbos. Porén, non é pertinente determinar a existencia dunha predominancia posto que os grupos son moi dispares numericamente. Ademais, é necesario enmarcar estas consideracións na perspectiva total do traballo para comprobar a importancia dos datos extraídos deste grupo pasivo.

4.4. Exemplos particulares

Este apartado recolle exemplos cuxa explicación é necesaria, ben pola súa sintaxe ben pola súa semántica. É dicir, a súa análise pode ser ambigua, polo que, a pesar de que se inclúan diferentes interpretacións, tratarase de seleccionar unha de acordo aos criterios do traballo e incluílos así nos grupos pertinentes para o cómputo xeral.

Se observamos a oración de (33), o aspecto léxico non é claro, pois descontextualizado podería entenderse tanto télico como atélico. Télico ao indicar un punto final, en relación co aspecto gramatical perfectivo da forma de perfecto, o falante sufriu e declara que non volverá a sufrir. Porén, é posible entender tamén un perfecto con continuidade no presente e, polo tanto, un aspecto atélico.

Por outra parte, a función semántica do suxeito depende da acepción que se escolla. Se analizamos “sufrir”, como aparece na tradución, a función do suxeito é paciente; pola contra, no *ThLL* emprégase para exemplificar a acepción “traballar”, sendo así axente. Neste último caso, o suxeito controla a acción mais a intención debe comprobarse no contexto textual.

- (33) plurimum in prima acie laboravi (“he corrido grandes peligros en primera línea”, Sen. *contr.* 1,8,4)

Esta oración pertence á *Controversia* 8 que versa sobre sentencias de pais que non queren que os seus fillos volvan á guerra e as réplicas dos soldados que queren volver á batalla a pesar das ameazas dos pais de seren desherdados. Polo tanto, no contexto, parece que si hai intención por parte do suxeito e que a acción está conceptualizada como aberta, o falante sufriu e aínda cabe a posibilidade de que volva á primeira liña.

Entre os complementos aparece un acusativo non argumental –un antigo acusativo fosilizado que pasou á categoría de adverbio–; proba disto é que a oración non queda incompleta se o eliminamos: *in prima acie laboravi* (pode inducir a erro na tradución “he corrido en primera línea” mais non “he sufrido en primera línea”).

Outro exemplo cun complemento acusativo é (34), posiblemente motivado pola busca dun paralelismo coa estrutura anterior *hoc timent*. O verbo é de estado –é dicir, durativo, estático e atélico– cuxo suxeito nin controla nin ten intención e é experimentador, polo que a súa complementación debería ser un satélite adxunto con función causa codificado mediante un ablativo

ou un sintagma preposicional.

- (34) hoc timent homines; hoc laborant; hoc institui, atque adeo institutum referri ac renouari, moleste ferunt (“esto temen esas personas, por esto penan, de mala manera soportan que se instaure, y que, instaurado, de nuevo se practique y ponga en vigor”, Cic. div. in *Caec.* 68)

Entre as acepcións de *laboro* atopamos “eclipse lunar” unha realización contextual deste verbo con *Lūna -ae* como suxeito. En ambos exemplos tradúcese por “eclipse” mais en latín ten un significado “debilitarse ou padecer”. Así, en (35), cunha tradución da sintaxe latina máis exacta, teríamos “cuando la luna se debilita” ou en (36) “la luna padece porque ...”. En ambos casos a lúa “se debilita” implica que a súa función semántica é experimentador, e non obstante, é /-hum/, polo que debería ser paciente. Como noutros casos, o suxeito *luna* está personificado, conceptualizado como unha entidade /+anim/ que “se debilita” cando a luz do sol non lle chega. Polo tanto, a análise destes dous exemplos resultaría: atético, non axentivo e sen obxecto.

- (35) num igitur eum curare censes, cum Luna laboret, a qua consopitus putatur, ut eum dormientem oscularetur? (“¿piensas que él se preocupa de los eclipses de la luna, de esa luna que, según el mito, lo adormeció para besarlo mientras dormía?”, Cic. *Tusc.* 1,92)
- (36) at illi / conscia purpureus uenit in ora pudor, / quale coloratum Tithoni coniuge caelum / subrubet ...; / aut ubi cantatis Luna laborat equis (“a ella un vergonzoso rubor le subió al rostro culpable; un rubor como aquél con que colorea el cielo la esposa de Titono, ... o como la Luna, cuando se eclipsa porque han encantado con ensalmos a sus caballos”, Ov. *am.* 2,5,38)

Outro exemplo de entidade /-hum/ aparece en (37); esta non participa do mesmo mecanismo de personificación que outros exemplos polo que a súa análise non encaixa en ningún dos grupos establecidos neste traballo. Son dous os suxeitos, primeiro *cura* –nesta oración hai que entender que *laboravit* está elidido– e logo *facilitas*, en dúas oracións xustapostas. A análise é a mesma para ambos, trátase dun suxeito abstracto, é dicir, /-hum/ e /-anim/, que non pode exercer nin /ctrl/ nin /inten/. Esperariamos unha función paciente, mais tal como se fai ver na tradución, estamos ante un suxeito causativo, é dicir, é a causa pola que se sofren dificultades.

- (37) nunc, quia uarium fere propositum agentium fuit et quorundam cura tarditatis,

quorundam facilitas temeritatis crimine laboravit, quem credam fore in hoc oratoris modum tradere non alienum uideatur (“ahora bien –ya que por lo general ha sido vario el fin apetecido de los oradores ante los tribunales, y a unos causa dificultades el esmero por evitar la pesadez, y a otros la facilidad de palabra por el riesgo de temeridad–, no me parece ...”, Quint. *inst.* 12,9,14)

Unha vez explicado, a análise que atangue ao noso traballo cataloga este exemplo como unha estrutura monovalente cuxo núcleo é un verbo de actividade con aspecto léxico atético –a pesar do aspecto gramatical perfectivo non indica un límite temporal– e un A1 suxeito con posible función semántica causa, é dicir, non hai axentividade.

Xa se explicou no apartado da pasiva porque as construcións monovalentes que tiñan un correlato activo bivalente son consideradas transitivas³⁰. Non obstante, a oración de (38) é unha pasiva impersonal cun dativo argumental, é dicir, a particularidade deste exemplo é que o obxecto está presente na pasiva³¹. Este uso do dativo para a codificación dun argumento nunha construción transitiva de *laboro* está indicado no *ThLL*, xunto coa existencia dunha construción en ablativo.

(38) quidquid extra concupiscitur, uitiis, non usibus laboratur (“lo que se desea de más es trabajo para los vicios, no para las necesidades”, Sen. *dial.* 11(12),10,2)

O uso deste caso en lugar do acusativo para a codificación do segundo argumento dáse fundamentalmente en verbos bivalentes. As causas deste fenómeno teñen sido tratadas nos estudos lingüísticos, aducindo fundamentalmente que atende a razóns semánticas, aínda que hai algúns casos que se reducen a cuestións gramaticais. Baños resume as características dos verbos aos que acompaña da seguinte forma:

“los verbos que “rigen” Dativo presentan características morfosintácticas (la mayoría son verbos de estado en *-eo*, deponentes o impersonales) y pertenecen a campos semánticos (expresión de sentimientos y estados, fundamentalmente) que implican, por lo general, situaciones de baja agentividad y, por tanto, no prototípicamente transitivas” (2009: 194).

Así, este verbo non está entre as ideas semánticas que presentan os verbos que rexen dativo e, ademais, o dativo adoita escollerse en construcións nas que o A2 é /+hum/ ou /+anim/, non sendo

³⁰ *Supra* pax. 21.

³¹ Neste traballo óptase por esta análise, mais é necesario sinalar outra posibilidade: *corpus* como suxeito de *laboratur*, polo tanto, sería unha pasiva con construción transitiva, non sería necesario recorrer á análise da activa para catalogala como tal. Porén, o problema xorde coa función semántica suxeito da bivalente pois non sería axentivo.

este o caso. Polo tanto, *laboro* non “rexe” este caso senón que presenta unhas construcións con dativo, as que non teñen por que atender a razóns semánticas, como por exemplo o uso de *utor* con ablativo.

A análise desta oración de *laboratur* establece que é un verbo de actividade –durativo, dinámico e atélico– construída como impersoal, ten un complemento argumental en dativo e, polo tanto, é monovalente. Porén, debe volver a retomarse o recurso da equivalente activa para atopar unha construción bivalente cun A1 suxeito axente e un A2 obxecto directo, parcialmente afectado.

Esta redución de valencias da pasiva fronte á activa non se dá en (39), a construción perifrástica ten un suxeito *id*, pronome catafórico que recolle a oración interrogativa indirecta *qualis*, polo tanto, é monovalente. Na súa correspondente activa o suxeito é paciente, formado polos elementos do sintagma en función axente da pasiva; porén, o pronome *id* non pasa a ser obxecto directo, pois como vemos na tradución correspóndese máis á causa do sufrimento que a un obxecto afectado polo verbo. Así, a análise deste predicado realizaríase exclusivamente sobre a oración pasiva sendo un verbo atélico, sen axentividade por parte do suxeito e sen obxecto.

- (39) tametsi minus id quidem nobis, minus populo Romano laborandum est, qualis istius in senatu sententia futura sit (“aunque, desde luego, no tenemos que pasar pena ni nosotros ni el pueblo romano por cuál ha de ser la opinión de ése en el Senado”, Cic. *Verr.* II 2,76)

5. Resultados

Unha vez divididos os exemplos segundo as súas características e explicada a análise dos mesmos, preséntanse a continuación unha relación de datos numéricos segundo os trazos analizados que posúan. Deste xeito preténdese ilustrar a transitividade como un fenómeno escalar.

Como consecuencia, segundo os trazos que presentan os exemplos agrúpanse aquí en intransitivos (ningún trazo presente), -intransitivos (un trazo presente, pode ser axentividade ou telicidade), ±transitivos (dous trazos presentes, axentividade e obxecto ou telicidade) e +transitivos (tres trazos presentes).

Primeiro, *laboro* mostra unha maioría de construcións intransitivas –o suxeito non é axentivo, son atélicas e non hai obxecto directo–, sendo estas un 56'82% do total. Destaca a difereza, dun 38%, co verbo *elaboro*, posto que este non acada o 20% pese a ser o segundo grupo máis numeroso deste verbo. A continuación preséntanse os datos do grupo intransitivo, no que se mostra o total de exemplos sobre os que se traballa:

Táboa 5

	<i>Laboro</i>	<i>Elaboro</i>
Intransitivas	56'82% (125)	18'64% (11)
Total	220	59

Entre as construcións que mostran un trazo, *laboro* presenta un 37'27%, o segundo grupo máis numeroso deste verbo. *Elaboro*, pola súa parte, mostra unha predominancia de estruturas cun suxeito axentivo (35'45%) que xunto a outra na que o predicado se mostra como télico (1'7%) poñen á cabeza os usos nos que se manifesta só unha característica. Os datos do grupo -intransitivo recóllense na seguinte táboa:

Táboa 6

	<i>Laboro</i>	<i>Elaboro</i>
Axentividade do suxeito	35'45% (78)	59'32% (35)
Telicidade	1'82% (4)	1'7% (1)
Total	37'27% (82)	61'02% (36)

Por outra banda, aparecen, en menor medida, construcións que presentan dous trazos considerados como máis transitivos na escala de Hopper e Thompson (1980). O trazo común é a axentividade do suxeito que se combina coa presenza dun obxecto directo ou coa telicidade do predicado. Estas supoñen o 5% dos exemplos de *laboro*, o que mostra a pouca frecuencia de uso de estruturas máis transitivas. *Elaboro* só o supera nun 10% mais a cifra é case igual ao primeiro grupo deste verbo, sen trazos presentes; é dicir, despois das estruturas con un trazo presente o segunda preferencia estaría á par entre construcións intransitivas e con dous trazos presentes. Esta táboa recolle os datos dos exemplos \pm transitivos, diferenciando as dúas posibilidades combinatorias:

Táboa 7

	<i>Laboro</i>	<i>Elaboro</i>
Axentividade + OD	2'73% (6)	13'56% (8)
Axentividade + telicidade	2'27% (5)	3'39% (2)
Total	5% (11)	16'95% (10)

Para rematar, se ben son as minoritarias, as construcións cos tres trazos analizados presentes mostran un indicio significativo, a maior transitividade do preverbado *elaboro* (3'39%) fronte ao simple *laboro* (0'91%). Recóllense a continuación estes datos:

Táboa 8

	<i>Laboro</i>	<i>Elaboro</i>
Axentividade + telicidade + OD	0'91% (2)	3'39% (2)
Total	220	59

A modo de conclusión, cabe sinalar que *laboro* mostra unha clara progresión descendente, é dicir, a maioría das súas construcións se concentran no lado da escala menos transitiva. Porén, se ben non podemos dicir o contrario de *elaboro*, na comparativa dos datos de ambos verbos este presenta porcentaxes máis altas no lado +transitivo da escala. Dito doutra forma, a pesar de que *elaboro* comparte unha significación similar dunha parte de *laboro*, presenta un maior uso de estruturas que tenden á transitividade, esperable por ser un preverbado deste.

6. Perspectiva diacrónica

A presentación dos resultados da análise anterior destacou a diferenza entre *laboro* e *elaboro* en canto á preferencia de usos \pm transitivos. Porén, como se anuncia no título do traballo, un dos obxectivos é presentar unha relación de datos a través de diferentes épocas para establecer se existe unha tendencia cara a transitividade. Como límites temporais para a división das obras das que se extraeron os exemplos escolléronse como inicial a República (ata o 27 a. C.), un período de transición ao Imperio, o mandato de Augusto, comprendido entre o 27 a. C. e o 14 d. C., e, por último, o período de diferentes mandatos que comeza co de Tiberio. Poderían establecerse outros cortes mais partirían tanto o datos que non permitirían observar se existe unha diferenza no tempo.

Os exemplos do período da República mostran unhas porcentaxes similares ás expostas no plano xeral. Destaca a subida do 10% das estruturas intransitivas de *laboro*, que se compensa cunha baixada das estruturas cunha única ou dúas compoñentes presentes e a non aparición de exemplos con tres.

Por outra parte, *elaboro* rompe esa case igualdade entre intransitivas e as que presentan dous trazos, para relegar estas a un terceiro posto cun 10'87%. Porén, a maioría seguen sendo as construcións que presentan un trazo cun 65'22%.

Táboa 9. Resultados período da República.

	Intransitivos	-Intransitivos	±Transitivos	+Transitivos
<i>Laboro</i>	64'15% (68)	33'02% (35)	2'83% (3)	0
<i>Elaboro</i>	21'74% (10)	65'22% (30)	10'87% (5)	2'17% (1)

Os datos do período augústeo son relevantes para a análise de *laboro*, posto que diminúe o número de exemplos intransitivos ata equipararse cos exemplos que presentan un trazo, este será fundamentalmente a axentividade por parte do suxeito. Tamén hai un aumento do 5% con respecto aos que presentan dous trazos, isto indica unha tendencia a estruturas máis transitivas a pesar de que aínda non se atopan oracións cos tres trazos presentes.

Táboa 10. Resultaos *laboro* período augústeo.

	Intransitivos	-Intransitivos	±Transitivos	+Transitivos
<i>Laboro</i>	47'5% (19)	45% (18)	7'5 % (3)	0

Por último, no período imperial volve a baixar o número de exemplos intransitivos, se ben en *laboro* a diferenza é dun 10% co período augústeo, as cifras de *elaboro* redúncense a pouco menos da metade.

O grupo que presenta un trazo segue sendo o segundo máis numeroso para *laboro*; o destacable é que xunto co anterior suman o 90% dos usos deste verbo na época imperial. Así, os restantes divídense entre un 6'76% e un 2'7%, que a pesar de non ser unha cifra extraordinaria, indica un aumento nas estruturas cos tres elementos presentes, posto que nas anteriores eran inexistentes.

Pola súa parte, *elaboro* reparte as súas porcentaxes máis altas entre construcións cun elemento (50%) e con dous (33'33%), o que significa que o segundo grupo maioritario, o intransitivo, pasa a ter un peso menor, equiparándose ás estruturas cos tres trazos presentes, ambos cun 8'33%.

Táboa 11. Resultados época imperial.

	Intransitivos	-Intransitivos	±Transitivos	+Transitivos
<i>Laboro</i>	51'35% (38)	39'19% (29)	6'76% (5)	2'7% (2)
<i>Elaboro</i>	8'33% (1)	50% (29)	33'33% (4)	8'33% (1)

En resumen, pódese ver que se desdubuxa a gradualidade descendente que se observou nos datos xerais na escala transitiva para *laboro* a través das épocas, pese a que non hai unha predominancia das transitivas, si pode apreciarse un leve aumento. Pola contra, en *elaboro* aparece unha maior preferencia polas construcións +transitivas fronte ás que non presentan ningún trazo.

7. Conclusións

Unha vez expostos os resultados da análise, pónense de relevo varias premisas anunciadas no estado da cuestión. Primeiro, a importancia da transitividade como unha cualidade gradual, non como o traspaso de acción dun axente a un paciente, posto que sen esta teoría non se podería aludir á seguinte consideración: o feito de poder comprobar mediante a análise de dous verbos que o latín tende a estruturas máis transitivas, así como a influencia do preverbio en *elaboro*, que provoca a aparición deste verbo con construcións máis transitivas que a súa forma simple. De feito, o composto recolle significados do simple que se clasifican como actividades, é dicir, desaparece a conceptualización de *laboro* que inclúe os estados como “sufrir” ou “estar enfermo”.

Por outro lado, a sistematización duns significados xerais proporcionou as bases para comprobar na análise a relación entre os significados e determinadas estruturas. Ambos verbos divídense entre actividades ou estados e, segundo o tipo, esperamos unha oración atélica, cun suxeito axente no primeiro caso e paciente no segundo.

Efectivamente esta correlación é visible ao longo do traballo mais é necesario destacar a importancia da inclusión da teoría dos prototipos, posto que non todos os suxeitos teñen os trazos formais esperables. No caso dos suxeitos con función semántica axente a entidade debe ser humana para poder exercer control; porén, a lingua, mediante diferentes mecanismos, permite que aparezan animais como entidades que realizan un traballo en beneficio de alguén, ou incluso que entidades abstractas aparezan en calidade de humanas; é dicir, as entidades que non entran dentro da definición axente, a lingua pode convertelas en plenos efectuarios da acción.

Ademais, precisamente por tratarse de verbos de actividade e estado, a telicidade depende plenamente do contexto oracional, pois como se pode observar, nin o aspecto gramatical perfectivo exerce influencia sobre a manifestación da telicidade. Non obstante, a importancia da aparición deste trazo radica na comprobación da premisa de Hopper e Thompson (1980): se nunha cláusula aparece un elemento que se analiza como “altamente” transitivo, os restantes trazos que se manifesten na oración corresponderán tamén á consideración de “altamente” transitivos. Así, nunha oración télica con obxecto, este está totalmente afectado, mentres que se é atélica, aparece como parcialmente afectado.

En consonancia coas características do obxecto, entre as funcións semánticas que pode desempeñar un A2 –paciente, distancia, referencia, duración ou dirección– comprobamos que tanto *laboro* e *elaboro* recollen a prototípica, paciente. Porén, aínda que predomina a forma casual de acusativo, nos exemplos particulares discútense un obxecto de *laboro* en dativo; non é novo, pois no

ThLL recóllese a posibilidade de estruturas bivalentes deste verbo cun complemento A2 tanto en dativo como en ablativo e incluso baixo a forma de sintagmas preposicionais con *in* ou *ad*.

De forma xeral, cúmprese a intención do traballo de manexar diferentes compoñentes da transitividade para poñer de relevo a súa propiedade gradual, para facer fincapé no valor intrínseco de cada un deles.

Bibliografía³²

- Álvarez Huerta, Olga (2009). “Acusativo”, en J. M. Baños (coord.), *Sintaxis del latín clásico* (pp. 131 - 154). Madrid: Liceus.
- Baños Baños, José M. (2009). “Dativo” e “Persona, número y voz”, en J. M. Baños (coord.), *Sintaxis del latín clásico* (pp.185 - 210, 375 - 404). Madrid: Liceus.
- Dik, Simon C. (1997). *The Theory of functional grammar*. K. Hengeveld (ed.). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Harto Trujillo, Mª Luisa (1994). *Los verbos neutros latinos y la transitividad de la antigüedad al renacimiento: análisis histórico-gramatical y lingüístico*. Cáceres: Universidad de Extremadura, Servicios de Publicaciones.
- Hopper, Paul & Thompson, Sandra A. (1980). “Transitivity in Grammar and Discourse”. *Language*, 56 (2) pp. 251-299.
- Levin, Beth & Rappaport Hovav, Malka (1999). *Unaccusativity : at the syntax-lexical semantics interface*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Levin, Beth & Rappaport Hovav, Malka (2005). *Argument Realization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Martínez Vázquez, Rafael, Ruiz Yamuza, Emilia e Fernández Garrido, Mª Regla (1999). *Gramática funcional-cognitiva del griego antiguo I: sintaxis y semántica de la predicación*. Sevilla: Universidad de Sevilla, Secretariado de Publicaciones.
- Ochoa Sierra, Ligia (2009). *Verbos latinos "intransitivos" de régimen dativo: un estudio desde la gramática funcional*. Bogotá: Universidad Nacional de Colombia, Facultad de Ciencias Humanas.
- Pinkster, Harm (1995). *Sintaxis y semántica del latín clásico* (pp. 14-16, 53-58) na tradución española de Mª E. Torrego e J. de la Villa. Madrid: Ediciones Clásicas.
- Pinkster, Harm (2015). *Oxford Latin Syntax*. Oxford: Oxford University Press.
- Ramos Guerreira, Agustín (2009). “Tiempo y aspecto”, en J. M. Baños (coord.), *Sintaxis del Latín Clásico* (pp. 405-442). Madrid: Liceus.
- Thompson, Sandra A. & Paul Hopper (2001). “Transitivity, clause structure, and argument structure: evidence from conversation”, en J. Bybee & P. Hopper (ed.), *Frequency and the emergence of linguistic structure* (pp. 27-69). Amsterdam: John Benajmins.

³² Ao tratarse o obxectivo deste traballo dunha análise delimitada e pormenorizada dun corpus significativo de exemplos, a bibliografía teórica é escasa posto que se empregou a imprescindible para outorgar un marco teóricos suficiente.

- Torrego, M^a. E. e Villa, J. de la (2009). “Contenido de la sintaxis latina. Evolución y métodos de análisis”, en J. M. Baños (coord.), *Sintaxis del latín clásico* (pp. 25-54). Madrid: Liceus.
- Vázquez Rozas, Victoria e J. M. García Miguel (2006). “Transitividad, subjetividad y frecuencia de uso”, en *Actes del VII Congr s de Lingüística General* (Barcelona, 18-21 de abril de 2006), Publ. CD-ROM (ISBN 84-475-2086-8).
- Vázquez Rozas, Victoria (2007). “A usage-based approach to prototypical transitivity”, en *Trends in linguistics studies and monographs vol. 198* (pp. 27-38).

Bibliografía: exclusivamente textos latinos

- Catón, Marco Porcio. *Cato and Varro. On agriculture* (ed. G. P. Goold, 1993). Cambridge: Harvard University Press.
- Catulo, Cayo Valerio. *Catullus, Tibullus and Pervigilium Veneris* (ed. G. P. Goold, 1976). Cambridge: Harvard University Press.
- César, Cayo Julio. *The Civil wars* (ed. T. E. Page *et alii*, 1966). Cambridge: Harvard University Press.
- César, Cayo Julio. *The Gallic war* (ed. E. H. Warmington, 1970). Cambridge: Harvard University Press.
- Cicerón, Marco Tulio. *De natura deorum; Academica* (ed. E. H. Warmington, 1966). Cambridge: Harvard University Press.
- Cicerón, Marco Tulio. *The verrine orations I* (ed. T. E. Page *et alii*, 1966). Cambridge: Harvard University Press.
- Cicerón, Marco Tulio. *Tusculan Disputations* (ed. T. E. Page *et alii*, 1966). Cambridge: Harvard University Press.
- Cicerón, Marco Tulio. *Letters to Atticus III* (ed. T. E. Page *et alii*, 1967). Cambridge: Harvard University Press.
- Cicerón, Marco Tulio. *Philippics* (ed. E. H. Warmington, 1969). Cambridge: Harvard University Press.
- Cicerón, Marco Tulio. *The Speeches* (ed. T. E. Page *et alii*, 1964-1965). Cambridge: Harvard University Press. Vol. II e IV.
- Cicerón, Marco Tulio. *Cicero letters to his friends* (ed. T. E. Page *et alii*, 1965). Cambridge: Harvard University Press. Vol. I e II.
- Cicerón, Marco Tulio. *Cicero letters to his friends III* (ed. E. H. Warmington, 1972). Cambridge:

- Harvard University Press.
- Cicerón, Marco Tulio. *De Oratore* (ed. T. E. Page *et alii*, 1968-1976). Cambridge: Harvard University Press. Vol. I e II.
- Cicerón, Marco Tulio. *Letters to Atticus I* (ed. E. H. Warmington, 1970). Cambridge: Harvard University Press.
- Cicerón, Marco Tulio. *De finibus* (ed. E. H. Warmington, 1971). Cambridge: Harvard University Press.
- Cicerón, Marco Tulio. *The verrine orations II* (ed. G. P. Goold, 1976). Cambridge: Harvard University Press.
- Cicerón, Marco Tulio. *In Catilinam; Pro Murena; Pro Sulla; Pro Flacco* (ed. G. P. Goold, 1977). Cambridge: Harvard University Press.
- Columela, Lucio Junio Moderato. *On Agriculture I* (ed. T. E. Page *et alii*, 1960). Cambridge: Harvard University Press.
- Columela, Lucio Junio Moderato. *On Agriculture II* (ed. T. E. Page *et alii*,). Cambridge: Harvard University Press.
- Columela, Lucio Junio Moderato. *On Agriculture III* (ed. G. P. Goold, 1993). Cambridge: Harvard University Press.
- Estacio, Publio Papinio. *Silvae* (ed. D. R. Shackleton Bailey, 2015). Cambridge: Harvard University Press.
- Horacio Flaco, Quinto. *The Odes and Epodes* (ed. G. P. Goold, 1978). Cambridge: Harvard University Press.
- Lucrecio Caro, Tito. *De rerum natura* (ed. G. P. Goold, 1975). Cambridge: Harvard University Press.
- Lucano, Marco Anneo. *The Civil war books (Pharsalia)* (ed. T. E. Page *et alii*, 1962). Cambridge: Harvard University Press.
- Marcial, Marco Valerio. *Epigrams* (ed. G. P. Goold, 1993). Cambridge: Harvard University Press. Vol. I, II e III.
- Ovidio, Publio Nasón. *Ovid in six volumes. Tristia; Ex Ponto* (ed. G. P. Goold, 1975). Cambridge: Harvard University Press.
- Ovidio, Publio Nasón. *Ovid in six volumes. Fasti* (ed. G. P. Goold, 1977). Cambridge: Harvard University Press.
- Plauto, Tito Maccio. *Plautus in five volumes II* (ed. T. E. Page *et alii*, 1965). Cambridge: Harvard University Press.

- Plauto, Tito Maccio. *Plautus in five volumes III* (ed. E. H. Warmington, 1970). Cambridge: Harvard University Press.
- Plauto, Tito Maccio. *Plautus in five volumes V* (ed. E. H. Warmington, 1968). Cambridge: Harvard University Press.
- Plinio Segundo, Cayo (1967). *Pliny Natural history III (Libri VIII-XI)*(ed. T. E. Page *et alii*). Cambridge: Harvard University Press.
- Séneca, Lucio Anneo. *Epistulae morales I* (ed. T. E. Page *et alii*, 1967). Cambridge: Harvard University Press.
- Séneca, Lucio Anneo. *Epistulae morales II* (ed. T. E. Page *et alii*, 1962). Cambridge: Harvard University Press.
- Séneca, Lucio Anneo. *Moral essays II* (ed. E. H. Warmington, 1970). Cambridge: Harvard University Press.
- Séneca, Lucio Anneo. *Epistulae morales III* (ed. E. H. Warmington, 1971). Cambridge: Harvard University Press.
- Séneca, Lucio Anneo. *Moral essays III* (ed. T. E. Page *et alii*, 2003). Cambridge: Harvard University Press.
- Séneca, Lucio Anneo. *Quaestiones naturales II* (ed. E. H. Warmington, 1972). Cambridge: Harvard University Press.
- Séneca, Marco Anneo. *The Elder Seneca: declamations in two volumes II* (ed. E. H. Warmington, 1974). Cambridge: Harvard University Press.
- Tito Livio. *Livy in fourteen volumes I* (ed. E. H. Warmington, 1967). Cambridge: Harvard University Press.
- Tito Livio. *Livy in fourteen volumes II* (ed. T. E. Page *et alii*, 1967). Cambridge: Harvard University Press.
- Tito Livio. *Livy in fourteen volumes III* (ed. T. E. Page *et alii*, 1960). Cambridge: Harvard University Press.
- Tito Livio. *Livy in fourteen volumes IV* (ed. G. P. Goold, 1975). Cambridge: Harvard University Press.
- Tito Livio. *Livy in fourteen volumes VI* (ed. T. E. Page *et alii*, 1966). Cambridge: Harvard University Press.
- Tito Livio. *Livy in fourteen volumes VIII* (ed. T. E. Page *et alii*, 1962). Cambridge: Harvard University Press.
- Tito Livio. *Livy in fourteen volumes IX* (ed. T. E. Page *et alii*, 1961). Cambridge: Harvard University Press.

University Press.

Valerio Flaco, Cayo. *Argonautica* (ed. T. E. Page *et alii*, 1963). Cambridge: Harvard University Press.

Bibliografía: traduccions³³

Catón, Marco Porcio, Maior. *Tratado de agricultura; Fragmentos* (trad. Alfonso García-Toraño Martínez, 2012). Madrid: Gredos.

Catulo, Cayo Valerio. *Poemas* (trad. Arturo Soler Ruiz, 1993). Madrid: Gredos.

César, Cayo Julio. *Guerra Civil* (trad. Julio Calonge e Pere J. Quetglas i Nicolau, 2005). Madrid: Gredos.

César, Cayo Julio. *Guerra de las Galias. Libro VII* (trad. Valentín García Yebra e Hipólito Escolar Sobrino, 1986). Madrid: Gredos.

Cicerón, Marco Tulio. *De senectute; De amicitia; De divinatione* (ed. T. E. Page *et alii*; trad. William Armistead Falconer, 1964). Cambridge: Harvard University Press.

Cicerón, Marco Tulio. *Pro Lege Manilia; Pro Caecina; Pro Cluentio; Pro Rabirio* (ed. T. E. Page *et alii*; trad. H. Grose Hodge, 1966). Cambridge: Harvard University Press.

Cicerón, Marco Tulio. *Pro Publio Quinctio; Pro Sexto Roscio Amerino; Pro Quinto Roscio Comoedo; De Lege Agraria I, II, III* (ed. E. H. Warmington; trad. John Henry Freese, 1967). Cambridge: Harvard University Press.

Cicerón, Marco Tulio. *De officiis* (ed. H. Warmington; trad. Walter Miller, 1968). Cambridge: Harvard University Press.

Cicerón, Marco Tulio. *De inventione; De optimo genere oratorum; Topica* (ed. G. P. Goold; trad. H. M. Hubbell, 1976). Cambridge: Harvard University Press.

Cicerón, Marco Tulio. *Del supremo bien y del supremo mal* (trad. Víctor-José Herrero Llorente, 1987). Madrid: Gredos.

Cicerón, Marco Tulio. *Brutus; Orator* (ed. E. H. Warmington; trad. G. L. Hendrickson e H. M. Hubbell, 1971). Cambridge: Harvard University Press.

Cicerón, Marco Tulio. *Discursos I* (trad. José María Requejo Prieto, 1990). Madrid: Gredos.

Cicerón, Marco Tulio. *Discursos II* (trad. José María Requejo Prieto, 1990). Madrid: Gredos.

Cicerón, Marco Tulio. *Discursos III* (trad. Jesús Aspa Cereza, 1991). Madrid: Gredos.

Cicerón, Marco Tulio. *Discursos IV* (trad. José Miguel Baños Baños, 1994). Madrid: Gredos.

Cicerón, Marco Tulio. *Discursos V* (trad. Jesús Aspa Cereza, 1995). Madrid: Gredos.

³³ Inclúense obras das que se extrouxeron tanto o texto latino como a tradución para así evitar repeticións no apartado anterior.

- Cicerón, Marco Tulio. *Cartas I* (trad. Miguel Rodríguez-Pantoja Márquez, 1996). Madrid: Gredos.
- Cicerón, Marco Tulio. *Cartas II* (trad. Miguel Rodríguez-Pantoja Márquez, 1996). Madrid: Gredos.
- Cicerón, Marco Tulio. *La invención retórica* (trad. Salvador Núñez, 1997). Madrid: Gredos.
- Cicerón, Marco Tulio. *Sobre la naturaleza de los dioses* (trad. Ángel Escobar, 1999). Madrid: Gredos.
- Cicerón, Marco Tulio. *Sobre el orador* (trad. José Javier Iso, 2002). Madrid: Gredos.
- Cicerón, Marco Tulio. *Letters to Quintus and Brutus; To Octavian; Invectives; Handbook of Electioneering* (ed. Jeffrey Henderson et alii; trad. D. R. Shackleton Bailey, 2002). Cambridge: Harvard University Press.
- Cicerón, Marco Tulio. *Disputaciones Tusculanas* (trad. Alberto Medina González, 2005). Madrid: Gredos.
- Cicerón, Marco Tulio. *Discursos VI (Filípicas)* (trad. María José Muñoz Jiménez, 2006). Madrid: Gredos.
- Cicerón, Marco Tulio. *Cartas III* (trad. José A. Beltrán, 2008). Madrid: Gredos.
- Cicerón, Marco Tulio. *Cartas IV* (trad. Ana-Isabel Magallón García, 2008). Madrid: Gredos.
- Cicerón, Marco Tulio. *Discursos VII* (trad. José María Requejo Prieto, 2011). Madrid: Gredos.
- Columela, Lucio Junio Moderato. *Libro de los árboles; La Labranza (Libros I-V)* (trad. José Ignacio García Armendáriz, 2004). Madrid: Gredos.
- Columela, Lucio Junio Moderato. *De los trabajos del campo* (ed. Antonio Holgado Redondo, 1988). Madrid: Siglo XXI de España editores, S.A.
- Estacio, Publio Papinio. *Silvae; Thebaid I-IV* (ed. E.H. Warmington; trad. J.H. Mozley 1967). Cambridge: Harvard University Press.
- Estacio, Publio Papinio. *Thebaid V-XII; Achilleid* (ed. E.H. Warmington; trad. J.H. Mozley, 1969). Cambridge: Harvard University Press.
- Estacio, Publio Papinio. *Silvas* (trad. Francisco Torrent Rodríguez, 1995). Madrid: Gredos.
- Horacio Flaco, Quinto. *Sátiras; Espístolas; Arte poética* (trad. Horacio Silvestre). Madrid: Gredos.
- Horacio Flaco, Quinto. *Odas; Canto secular; Épodos* (trad. José Luis Moralejo, 2007). Madrid: Gredos.
- Horacio Flaco, Quinto. *Sátiras; Epístolas; Arte poética* (trad. José Luis Moralejo, 2008) Madrid: Gredos.
- Lucrecio Caro, Tito. *La naturaleza* (trad. Francisco Socas, 2003). Madrid: Gredos.
- Lucano, Marco Anneo. *Farsalia* (trad. Antonio Holgado Redondo, 1984). Madrid: Gredos.
- Marcial, Marco Valerio. *Epigramas I* [trad. Antonio Ramírez de Verger (II, III, IV e VI de la intr.,

- Libro de espectáculos* e Libros I-VI) e Juan Fernández Valverde (I, V y VII de la intr.), 1997]. Madrid: Gredos.
- Marcial, Marco Valerio. *Epigramas II* [trad. Antonio Ramírez de Verger (Libro VII) e Juan Fernández Valverde (Libros VIII-XIV), 1997]. Madrid: Gredos.
- Ovidio, Publio Nasón. *Fastos* (trad. Bartolomé Segura Ramos, 1988). Madrid: Gredos.
- Ovidio, Publio Nasón. *Tristes; Pónticas* (trad. José González Vázquez, 1992). Madrid: Gredos.
- Ovidio, Publio Nasón. *Cartas de las heroínas; Ibis* (trad. Ana Pérez Vega, 1994). Madrid: Gredos.
- Ovidio, Publio Nasón. *Amores; Arte de amar; Sobre la cosmética del rostro femenino; Remedios contra el amor* (trad. Vicente Cristóbal López, 1989). Madrid: Gredos.
- Ovidio, Publio Nasón. *Metamorfosis I-V* (trad. José Carlos Fernández Corte e Josefa Cantó Llorca, 2008). Madrid: Gredos.
- Ovidio, Publio Nasón. *Metamorfosis* (trad. Consuelo Álvarez e Rosa Mª Iglesias, 1997). Madrid: Cátedra.
- Plauto, Tito Maccio. *Comedias I* (trad. José Román Bravo, 1993). Madrid: Cátedra.
- Plauto, Tito Maccio. *Comedias II* (trad. José Román Bravo, 2005). Madrid: Cátedra.
- Plinio Segundo, Cayo. *Pliny Natural history III (Libri VIII-XI)*(ed. T. E. Page; trad. H. Rackham, 1967). Cambridge: Harvard University Press.
- Plinio Segundo, Cayo. *Pliny Natural history IV (Libri XXII-XVI)*(ed. E. H. Warmington; trad. H. Rackham, 1968). Cambridge: Harvard University Press.
- Plinio Segundo, Cayo. *Pliny Natural history IX (Libri XXXIII-XXXV)*(ed. E. H. Warmington; trad. H. Rackham, 1968). Cambridge: Harvard University Press.
- Plinio Segundo, Cayo. *Pliny Natural history VI (Libri XX-XXIII)*(ed. E. H. Warmington; trad. W. H. S. Jones, 1969). Cambridge: Harvard University Press.
- Plinio Segundo, Cayo. *Pliny Natural history V (Libri XVII-XIX)*(ed. E. H. Warmington; trad. H. Rackham, 1971). Cambridge: Harvard University Press.
- Plinio Segundo, Cayo. *Pliny Natural history VII (Libri XXIV-XXVII)*(ed. T. E. Page *et alii*; trad. W. H. S. Jones, 1975). Cambridge: Harvard University Press.
- Plinio Segundo, Cayo. *Pliny Natural history VIII (Libri XXVIII-XXXII)*(ed. G. P. Gold; trad. W. H. S. Jones, 1975). Inglaterra: Harvard University Press.
- Plinio Segundo, Cayo. *Historia natural: Libros VII-IX* (coord. Ana Mª Moure Casas, 2010). Madrid: Gredos.
- Plinio Segundo, Cayo. *Historia natural: Libros XII-XVI* (coord. Ana Mª Moure Casas, 2010). Madrid: Gredos.

- Quintiliano, Marco Fabio. *Sobre la formación del orador: doce libros* (trad. Alfonso Ortega Carmona, 1996). Salamanca: Publicaciones Universidad Pontificia de Salamanca. (Tomos I, III e IV).
- Séneca, Lucio Anneo. *Moral Essays III* (ed. T. E. Page *et alii*; trad. John W. Basore, 1964). Cambridge: Harvard University Press.
- Séneca, Lucio Anneo. *Epístolas Morales a Lucilio I* (trad. Ismael Roca Meliá, 1989). Madrid: Gredos.
- Séneca, Lucio Anneo. *Epístolas Morales a Lucilio II* (trad. Ismael Roca Meliá, 1989). Madrid: Gredos.
- Séneca, Lucio Anneo. *Diálogos; Apocolocintosis* (trad. Juan Mariné Isidro, 1996). Madrid: Gredos.
- Séneca, Lucio Anneo. *Diálogos* (trad. Juan Mariné Isidro, 2000). Madrid: Gredos.
- Séneca, Lucio Anneo. *Cuestiones naturales* (trad. José-Román Bravo Díaz, 2013). Madrid: Gredos.
- Séneca, Marco Anneo. *Controversias Libros I-V* (trad. Ignacio Javier Adiego Lajara, Esther Artigas Álvarez e Alejandra de Riquer Permanyer, 2005). Madrid: Gredos.
- Séneca, Marco Anneo. *Controversias Libros VI-X; Suasorias* (trad. Ignacio Javier Adiego Lajara, Esther Artigas Álvarez e Alejandra de Riquer Permanyer, 2005). Madrid: Gredos.
- Tácito, Cayo Cornelio. *Agrícola; Germania; Diálogo sobre los oradores* (trad. J. M. Requejo, 1988). Madrid: Gredos.
- Terencio Africano, Publio. *Obras* (trad. Gonzalo Fontana Elboj, 2008). Madrid: Gredos.
- Tito Livio. *Historia de Roma desde su fundación: Libros I-III* (trad. José Antonio Villar Vidal, 1990). Madrid: Gredos.
- Tito Livio. *Historia de Roma desde su fundación: Libros IV-VII* (trad. José Antonio Villar Vidal, 1990). Madrid: Gredos.
- Tito Livio. *Historia de Roma desde su fundación: Libros VIII-IX* (trad. José Antonio Villar Vidal, 1990). Madrid: Gredos.
- Tito Livio. *Historia de Roma desde su fundación: Libros XXI-XXV* (trad. José Antonio Villar Vidal, 1993). Madrid: Gredos.
- Tito Livio (1993). *Historia de Roma desde su fundación: Libros XVI-XXX* (trad. José Antonio Villar Vidal). Madrid: Gredos.
- Tito Livio. *Historia de Roma desde su fundación: Libros XXXI-XXXV* (trad. José Antonio Villar Vidal, 1993). Madrid: Gredos.
- Valerio Flaco, Cayo. *Argonáuticas* (trad. Antonio Río Torres-Murciano, 2011). Madrid: Gredos.
- Varrón, Marco Terencio. *On Agriculture* (ed. G. P. Gold; trad. William Davis Hopper, 1993).

Cambridge: Harvard University Press.

Varrón, Marco Terencio. *La Lengua Latina: Libros V-VI* (trad. Luis Alfonso Hernández Miguel, 1998). Madrid: Gredos.

Anexo

1. Axentividade

1.1. Axentivos

1.1.1. Intransitivos

1.1.1.1. Neste primeiro grupo temos exemplos de aspecto léxico atético e posúen un suxeito /+hum/ e /+anim/, con /+ctrl/ e /+inten/.

a) *Laboro*

➤ Significado “traballar”:

- (1) *operarium* unde conducam mihi multum laboret, paullum mereat, paullum edit (“(yo lo que quiero es contratar a un) jornalero que trabaje mucho, cobre poco, coma poco”, Plaut. *Vid.* 49)
- (2) *de monili Harmoniae* hoc ... laborant / Cyclopes (“thereat ... the Cyclopes labour”, Stat. *Theb.* 2,273)
- (3) *quisquis adest operi, plus quam pro parte laborat* (“todos los que estaban metidos en el trabajo se esforzaban más de lo que les correspondía”, Ov. *fast.* 4,301) Neste exemplo temos tamén unha tradución cun verbo pronominal *se esforzaban*, que é un dos significados de *laboro*, mais no *ThLL* preténdese exemplificar o seu uso como “traballar en, ocuparse de”.
- (4) *patiemini, iudices, a sociis, ab aratoribus populi Romani, ab eis qui uobis laborant, uobis seruiunt eqs* (“¿permitiréis, jueces, que a los aliados, a los labradores del pueblo romano, a los que trabajan para vosotros y os sirven ...?”, Cic. *Verr.* II 3,102)
- (5) *ex his igitur ... si non ipsa membra genitalia ..., legerimus, umbrae scilicet, non uindemiae laborauerimus* (“así que si de estas vides ... no hemos tomado los órganos reproductores mismos ..., el objeto de nuestros desvelos habrá sido la sombra, no la vendimia”, Colum. 3,10,12)

➤ Significado “esforzarse”:

- (6) *qui uirtutem suam publicari uult, non uirtuti laborat, sed gloriae* (“quien desea publicar su virtud no labora por la virtud, sino por la gloria”, Sen. *epist.* 113,32)
- (7) *haec ipsa res expergisci te coget, si uideris, quam multi tibi laborauerint* (“ese mismo repertorio te moverá a despabilarte, al comprobar cuán numerosos son los que han trabajado para ti”, Sen. *epist.* 39,2)
- (8) *si ... cura, cogitatione, uigiliis omnibus nihil nisi de salute meorum ciuium laborassem* (“si ... no hubiera hecho otra cosa que trabajar por la salvación de mis conciudadanos con mi

- desvelo, mi pensamiento y mis viglias”, Cic. *dom.* 145)
- (9) eodem modo unumquemque ex his, qui ad augendam turbam exeunt ... nihilque habentem, in quod laboret, lux orta expellit (“de la misma forma, a cada uno de los que salen para aumentar el gentío ...; y, aunque no tiene nada en que trabajar, la salida del sol lo echa a la calle”, Sen. *dial.* 9,12,6)
- (10) uel gloria, si laborauit in nomen, uel *eqs* (“bien sea la gloria, si trabajó por la celebridad; bien sea...”, Sen. *epist.* 65,6)
- (11) toto hoc agamus animo et ... in rem unam laboremus, ne *eqs* (“por lo tanto, con toda el alma ocupémonos de esto y ... atendamos a este solo objetivo: precaver que...”, Sen. *epist.* 108,27)
- (12) quod non in regna laboras (“ahora que no trabajas para establecer una tiranía”, Lucan. 9,258)
- (13) etenim cetera cum parant, cui parent nesciunt nec cuius causa laborent (“and really while they are procuring those material things, they know not for whom they do it, nor for whose benefit they toil”, Cic. *Lael.* 55)
- (14) nam, ut omittam illud, quod ego pro eo laborabam, qui ualebat ipse per sese (“pues dejando de lado que yo trabajaba por un hombre que por sí mismo tenía gran valía”, Cic. *Planc.* 25)
- (15) huic adsident, pro hoc laborant: huic si praesto fuerint *eqs* (“están sentados a su lado y trabajan en su favor; piensan que, si lo apoyan...”, Cic. *Planc.* 28) A pesar de estar entre os verbos co matiz “esforzarse”, o tradutor escolleu “traballar”. Pode ser que buscara ben facilitar a fluidez de lectura ou ben axustar o significado á construción da lingua de destino.
- (16) quid me quaeris? quid laboras? quid hunc sollicitas? (“¿para qué me buscas?¿Para qué te tomas tantas molestias?¿Para qué torturas a este pobre hombre?”, Plaut. *Epid.* 680)
- (17) tu horum nihil metuis, nihil cogitas, nihil laboras (“tú nada de esto temes, nada meditas, nada te empeñas”, Cic. *div. in Caec.* 43) Aparece un antigo acusativo *nihil* en forma adverbial, non é argumental, polo tanto estamos ante unha estrutura monovalente.
- (18) multum uigilauit, laborauit (“pasó en vela muchas noches; trabajó con denuedo”, Cic. *Mur.* 19)
- (19) *uirgines* habent memorabile quod sit. / nec mirum, penitus quae tota mente laborant (“tienen algo que será digno de recuerdo. No es extraño; ellas se concentran en silencio con mucha atención”, Catull. 62,14)
- (20) conteretur uita inter errores. breuis, etiam si dies noctesque bonae menti laboremus (“se

- consume entre yerros la vida, breve aunque nos afanemos día y noche por una buena causa”,
Sen. *dial.* 7,1,2)
- (21) saltem populi Romani commoda respicite, si sociis fidelissimis prospicere non laboratis
 (“al menos volved vuestras miradas al bienestar del pueblo romano, si es que os esforzáis en
velar por unos aliados muy fieles”, Cic. *Verr.* II 3,127)
- (22) quod audiri non laborarit (“que no se esfuerza por ser elogiado”, Cic. *Att.* 5,2,2)
- (23) nemo quaerit nec scire laborat (“nadie busca saber, ni se esfuerza por ello”, Catull.
67,17)
- (24) haec siquis ... / ... laboret / reddere certa sibi (“si uno se esforzara por reducir a norma
segura estas cosas³⁴”, Hor. *sat.* 2,3,269)
- (25) quis enim inuitum seruare laboret? (“¿quién se va a molestar por salvarte si tú no lo
quieres?”, Hor. *epist.* 1,20,16)
- (26) breuis esse laboro (“me esfuerzo en ser conciso”, Hor. *ars* 25)
- (27) nec quarta loqui persona laboret (“y que el cuarto personaje no se empeñe en hablar”,
Hor. *ars* 192) Podemos entender “ni el cuarto actor se esfuerce en hablar”.
- (28) reges dicuntur multis urgere culillis / et torquere mero, quem perspexisse laborent / an sit
amicitia dignus (“se dice que los reyes agobian con múltiples copas y con el vino torturan a
aquel de quien quieren saber si es digno de su amistad”, Hor. *ars* 435)
- (29) nunc etiam nando dominae placuisse laboro (“entonces me esfuerzo por agradar a mi
dueña también al nadar”, Ov. *epist.* 17(18),95)
- (30) hunc auus, hunc Athamas, hunc cetera turba suorum / corripiunt dictis frustra que
inhibere laborant (“su abuelo, Atamante y el resto de sus parientes le lanzan reproches y se
esfuerzan en vano por que no intervenga”, Ov. *met.* 3,565)
- (31) his umeris, his, inquam, umeris ego corpus Achillis. / et simul arma tuli, quae nunc
quoque ferre laboro! (“en estos hombros, en estos hombros digo, yo llevé el cuerpo de
Aquiles y a la vez las armas que ahora también me esfuerzo en llevar”, Ov. *met.* 13,285³⁵)
- (32) at bene si noris, pigeat fugisse morasque / ipsa tuas damnes et me retinere labores
 (“pero, si me conocieras bien, te arrepentirías de haber huido y tú misma condenarías tu
demora y te esforzarías por retenerme”, Ov. *met.* 13,809)
- (33) quid perdere cuncta laboras? (“¿por qué ese empeño en la perdición universal?”, Lucan.
7,665)

³⁴ No caso das *Sátiras* de Horacio resulta máis exacta a tradución de Horacio Silvestre (1996).

³⁵ As traducións dos fragmentos desta obra comprendidos entre o libro XI e XV pertencen á edición de *Cátedra*.

(34) circa Bosphorum Cimmerium in Panticapaeo urbe omni modo laborabit Mithridates rex et ceteri incolae sacrorum certe causa laurum myrtumque habere (“en los alrededores del Bósforo Cimerio, en la ciudad de Panticapeo, el rey Mitridates y los demás habitantes se esforzaron de todas las maneras por tener el laurel y el mirto, al menos para actos religiosos”, Plin. *nat.* 16,137) Tendo en conta que Mitridates gobernou dende o 120 ata o 63 a. C. e Plinio viviu durante o século I d. C., podemos dicir que non é un tempo que tome como punto de partida ao narrador³⁶.

Así, podemos entender “Mitridates y los demás habitantes se esforzarán por” pois “la acción es pasada, pero la proyección al futuro la representa la trascendencia que para el hablante puede tener en adelante la inferencia que está haciendo” (Ramos Guerreira 2009: 427). Aspecto atético posto que no referente á caracterización do futuro parece que ten un matiz máis modal que aspectual, e non se refire a unha acción acabada, senón que terá lugar durante un período (polo menos baixo o mandato de Mitridates).

(35) fides tantum auctores appellet, quamquam et ipsi consensu prope iudicii ista eligere laborauimus potiusque curae rerum quam copiae institimus (“belief here can appeal only to authority, although I myself also, when choosing my detail, have striven to find views almost universally believed, and I have stressed careful research rather than abundance of material”, Plin. *nat.* 28,2)

(36) iustos Fortuna laborat / esse ducis motus et causas inuenit armis (“la Fortuna se afana en justificar la insurrección del jefe e inventa excusas para la guerra”, Lucan. 1,264) O suxeito *Fortuna* entendémolo como unha divinidad con /+inten/ e /+ctrl/, polo tanto, é axentivo.

(37) in enodandis autem nominibus quod miserandum sit laboratis (“por otra parte, vuestro esfuerzo en desenmarañar los nombres resulta penoso...”, Cic. *nat. deor.* 3,62) Para entender mellor o análise da estrutura sintáctica latina podemos apoiarnos na paráfrase “Os esforzáis en ... lo que resulta penoso”.

(38) tu patrimonia nostra sic administrasti, ut tamquam in tuis laborares, tamquam alienis absteres (“tú has administrado de tal manera nuestros patrimonios que te afanabas en ellos como tuyos, te abstenías de ellos como ajenos”, Sen. *dial.* 11(12),14,3)

(39) in qua si acciderit, ut aut non intellegat aut non meminerit aut non credat, frustra in reliquis laborabimus (“si en esta parte ocurriere, o que no entiende, o no recuerda, o no cree,

³⁶ Cf. Ramos Guerreira (2009: 426) “Cuando el enunciado se refiere a alguien ajeno al acto de habla (...), lo dicho por el hablante en 3ª persona puede simplemente ser (...) la creencia que el hablante comunica al oyente algo que a su juicio sucederá (...) pero su valor es evidente por sí mismo cuando lo encontramos referido a acciones que no es posible que se den de otra manera, dado que se trata de acciones únicas y ya realizadas”.

- en vano nos esforzaremos en las partes restantes”, Quint. *inst.* 4,2,35)
- (40) in quae laboramus sola creuimus, diuitias luxuriamque (“nos hemos desarrollado únicamente en lo que constituye un problema para nosotros, la riqueza y el lujo”, Liv. 7,25,9)
- (41) nil in famam laboremus (“en absoluto nos afanemos por la fama”, Sen. *dial.* 5,41,1)
- (42) in quid laborem? (“¿para qué he de esforzarme?”, Sen. *epist.* 15,11)
- (43) non orat, ut eam noctem peruigilet, ut honoris sui causa laboret, ut Capitori quam primum nuntiet? (“¿no le está pidiendo que se pase en vela esa noche, que se sacrifique en su honor, que le lleve cuanto antes la noticia a Capitón?”, Cic. *S. Rosc.* 98) A pesar de que na traducción temos “sacrificarse” que pode entenderse como puntual, está no grupo de exemplos da acepción “esforzarse, preocuparse”.
- (44) ut is absoluatur cuius ego causa laboro (“que sea absuelto aquél por cuya causa me esfuerzo”, Cic. *div. in Caec.* 23)
- (45) locutus sum tecum de agro uectigali municipi Atellani, qui esset in Gallia; quantoque opere eius municipi causa laborarem, tibi ostendi (“hablé contigo sobre el territorio del municipio de Atela sujeto a tributos que está en la Galia, y te mostré con qué gran tesón me esforzaba por este municipio”, Cic. *fam.* 13,7,1).
- (46) ferre non possumus. Ei quidem, qui pro uno laborarit, et ipsum id non obtinuerit, dici “quosque” (“pero decir <<hasta cuándo>> a quien se esforzó en ayudar a un amigo y que no tuvo éxito en su objetivo”, Cic. *Planc.* 75)
- (47) praecipue circa praecepta partis huius laborauit Cicero (“se esforzó él principalmente por adquirir las normas de esta parte”, Quint. *inst.* 8 prooem. 14)
- (48) an omnes tu istos uincere uolebas, qui nunc, tu ut uincas, tanto opere laborant (“¿o es que tú querías que venciesen todos esos que tanto se esfuerzan ahora porque tú seas el vencedor?”, Cic. *Quinct.* 69)
- (49) <la>borabam ut, quod arguebam, id factum esse ostenderem³⁷ (“me esforzaba para que, lo que denunciaba, pudiera demostrar que se había cometido”, Cic. *Tull.* 1)
- (50) hic Philodamus ... ut humanitatem consuetudinemque suam retineret laborabat (“en tales circunstancias, Filodamo ... se esforzaba en mantener su afabilidad y sus maneras habituales”, Cic. *Verr.* II 1,65)
- (51) nec minus quam est pollicitus Vercingetorix animo laborabat ut reliquas ciuitates

³⁷ Texto de *Perseus under philologic*
 <<http://artflsrv02.uchicago.edu/cgi-bin/perseus/getobject.pl?c.111:2.LatinSept18>>

adiungeret (“Vercingetórix , por su parte, no omitía medio alguno para cumplir su promesa de atraer a los demás pueblos”, Caes. *Gall.* 7,31,1) Para comprender mellor o análise do verbo *laboro* “esforzarse” podemos apoiarnos nesta oración: “No se esforzaba menos de lo que estaba prometido en su ánimo...”.

- (52) fides huius ... ne perfidia Sex. Naeui derogetur, laborant (“se esfuerzan porque su buena fe ... no sea desacreditada por la perfidia de Sexto Nevio”, Cic. *Quinct.* 75)
- (53) sponsio illa ne fieret laborasti (“te esforzaste para que aquel compromiso no se ejecutara”, Cic. *Verr.* II 3,132)
- (54) ut id non minus in hac causa laborarit, nec contenderit aliud quam ne ius suum dissolute relinquere uideretur nec minus uereretur (“de modo que para obtenerlo, no se ha esforzado menos ... en no parecer que pretendía algo injustamente que en no parecer que dejaba abandonados sus intereses”, Cic. *Caecin.* 103)
- (55) uoltu denique laboratis ne qua significari possit suspicio cupiditatis (“os afanáis, en fin, con vuestro rostro para que no pueda traslucirse ninguna sospecha de parcialidad”, Cic. *Font.* 28)
- (56) ne noua lege adligarentur laborabant (“sus esfuerzos se encaminaban a que no se los sometiera a una nueva ley”, Cic. *Cluent.* 154)
- (57) neque tam ut, domo sua fruatur, quam ne patro sepulchro priuatur, laborat (“y no se afana tanto por disfrutar de su casa como por que no se le prive del sepulcro de sus padres”, Cic. *Rab. perd.* 37)
- (58) quae ne dissimilis tibi sit probitate laborat / seque tui uita sanguinis esse probat (“ella se esfuerza en no ser diferente a ti en bondad y con su vida demuestra que es de tu misma sangre”, Ov. *Pont.* 2,11,17) O suxeito é un pronome *quae*, referido a unha entidade /+hum/, ten /+ctrl/ e /+inten/, polo tanto é axentivo.
- (59) ego in aedilitate laboraui, quotidianis et uernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam (“como también yo me esforcé en mi edilidad, porque no creía poder quedar bien con el pueblo con cosas de todos los días y de la tierra”, Cic. *de orat.* 3,92)
- (60) si delectamur cum scribimus, quis est tam inuidus qui ab eo nos abducat? Sin laboramus, quis est qui alienae modum statuatur industriae? (“si cuando escribo me deleito, ¿quién puede haber tan envidioso que me lo impida?; si, por el contrario, es una fatiga para mí, ¿quién será capaz de poner tasa al trabajo ajeno?”, Cic. *fin.* 1,3)
- (61) ex noto fictum carmen sequar, ut sibi quiuis / speret idem, sudet multum frustra que laboret / ausus idem (“iré tras un nuevo poema, tal que si alguno pretende lo mismo, sude no

- poco y en vano se esfuerce en su intento”, Hor. *ars* 241)
- (62) concrepuit digitis: laborat; crebro commutat status (“ha hecho chascar los dedos. Está trabajando con su cabeza, no hace más que cambiar de postura”, Plaut. *Mil.* 206)
- (63) sed laticum simulacra petit frustra que laborat (“sino que va tras fantasmas de fuentes y en vano se afana”, Lucr. 4,1099)
- (64) ergo hominum genus incassum frustra que laborat / semper et in curis consumit inanibus aeuom (“conque en vano y para nada se esfuerza el género humano constantemente y gasta su tiempo en hueras angustias”, Lucr. 5,1430)

b) *Elaboro*

➤ Significado “esforzarse”:

- (65) ut proinde, uti quaeque res erit, elaboremus et grauissimam quamque causam uehementissime necessariam iudicemus (“para esforzarnos en la medida de ello y considerar así los motivos más importantes como los más necesarios”, Cic. *inv.* 2,175)
- (66) si intellegam posse ad summos peruenire, non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam *eqs* (“y si entendiese que podía llegar a lo más alto, no sólo le exhortaré a que se esfuerce, sino que...”, Cic. *de orat.* 2,85)
- (67) ego non elaborem? (“Should I not take equal pains?”, Cic. *orat.* 109)
- (68) de fratre confido ita esse, ut semper uolui et elaboraui (“respecto a mi hermano, confío en que esté como siempre he querido y procurado”, Cic. *Att.* 1,10,5)
- (69) sed olei necessarius; nec segniter in eo (*sc. oleo*) uita elaborauit (“pero el imprescindible es el aceite; y la sociedad se dedicó a él sin pereza alguna”, Plin. *nat.* 14,150) O suxeito é abstracto, mais designa a un conxunto de persoas que controlan e teñen intención, polo tanto, é axentivo.
- (70) inter eos qui studuerunt, qui elaborauerunt, nullum adhuc inuentum esse *sapientem* (“quienes se aplicaron a ello, quienes se esforzaron, no encontraron hasta ahora nadie que fuera sabio”, Quint. *decl.* 268 p. 95,8)
- (71) sed neque tam docti tum erant ad (i. secundum) quorum iudicium elaboraret *Lucilius* (“pues no existían entonces hombres tan doctos como para temer sus críticas”, Cic. *fin.* 1,7) A pesar da tradución “temer”, o texto latino expresa que “no existían hombres tan doctos que según sus juicios *Lucilo* tuviera que esforzarse”.
- (72) totis mentibus huc tendamus, in hoc elaboremus (“dirijámonos con todas las potencias del alma hacia esta meta, en esto trabajemos sin fatiga”, Quint. *inst.* 12,1,31)

- (73) *putaerunt enim, si, quo in genere plurimum posset, in eo magno opere elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum* (“pensaron, en efecto, que si desplegaba su talento en el género en que era el mejor, les dejaría en aquel templo una obra maestra”, Cic. *inv.* 2,1)
- (74) *si optimis a pueritia disciplinis atque artibus studuisses, et in his elaborasses* (“aunque te hubieras afanado desde la niñez en las mejores disciplinas y artes y hubieras trabajado en ellas”, Cic. *div. in Caec.* 39)
- (75) *uidebatur id perdere arator quod aratro ipse quaesisset, in quo elaborasset* (“resultaba que el labrador perdía lo que él mismo había intentado obtener con su arado, en lo que se había afanado”, Cic. *Verr.* II 3,198)
- (76) *P. Servilio* qui, cum res maximas gesserit monumentaque suarum rerum gestarum cum maxime constituat atque in iis elaboret (“*Publio Servilio* quien, por haber realizado las mayores gestas y al erigir precisamente ahora los monumentos de sus hazañas y estar entregado a esta tarea”, Cic. *Verr.* II 4,82)
- (77) *in qua difficile est enumerare, quot uiri ... qui non una aliqua in re separatim elaborarint* (“pues bien, es difícil enumerar, cuántos varones ha habido ... que no se han especializado en una de sus partes”, Cic. *de orat.* 1,9)
- (78) *in qua cum omnes in oris, et uocis, et motus moderatione elaborent* (“pues esforzándose en estas artes todos en el dominio de los gestos y de la voz y del movimiento”, Cic. *de orat.* 1,18)
- (79) “*Caesarem, qui, quamquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare nobis eqs*” (“¿vamos a permitir que César –que aunque le ceda a Craso en gracia, con todo ha dedicado mucho más tiempo a pensar sobre esto– no nos explique ...?”, Cic. *de orat.* 2,231³⁸)
- (80) *num ... tam discerptas fuisse ut nemo genus uniuersum complecteretur atque ut alius aliam sibi partem in qua elaboraret seponeret?* (“¿O que cuando ..., estas disciplinas estaban tan diferenciadas que nadie podría abarcar una especialidad en su conjunto y que cada uno no tuviera que separarse una parte en la que especializarse?”, Cic. *de orat.* 3,132)
- (81) *elaborant alii in lenitate et aequabilitate et puro quasi quodam et candido genere dicendi* (“some spend their labour on smoothness and uniformity, and on what we may call a pure and clear style”, Cic. *orat.* 53)
- (82) *quae quidem digna statuissent in quibus elaborarent* (“me refiero naturalmente a aquellos

³⁸ No *ThLL* aparece Cic. *de orat.* 2, 131.

- campos que han considerado dignos de dedicarles sus esfuerzos”, Cic. *Tusc.* 1,1)
- (83) sed idem in eis elaborant, quae sciunt nihil ad se omnino pertinere (“yet these same men labour at things which they know will not profit them in the least”, Cic. *Cato* 24)
- (84) sed in litteris certe elaboravi (“but in literature I have certainly laboured hard”, Cic. *Cato* 26)
- (85) ad quas igitur res aptissimi erimus, in iis potissimum elaborabimus (“we shall, therefore, work to the best advantage in that rôle to which we are best adapted”, Cic. *off.* 1,114)
- (86) maximeque in eo plerumque elaborant ii, qui magna sibi proponunt obscuris orti maioribus (“and in such callings those very frequently achieve signal success who, though sprung from humble parentage, have set their aims high”, Cic. *off.* 1,116)
- (87) sic quidam homines in capite meo solum elaborarunt (“así algunas personas han puesto su esfuerzo en mi cabeza”, Cic. *epist.* 1,9,15)
- (88) praeterea a te peto in maiorem modum pro nostra amicitia et pro tuo perpetuo in me studio, ut in hac re etiam elaborares (“además te pido que en el siguiente asunto te esfuerces más de lo habitual en razón de nuestra amistad y del afecto invariable que me manifiestas”, Cic. *epist.* 13,77,3)
- (89) nisi in ceteris, quae mox praecipienda sunt, elaborauerint mutam quandam scientiam consecutos intellegant (“y comprendan que, sino se esfuerzan con tesón en aprender la restante doctrina, que ha de enseñarse después, sólo habrán adquirido una especie de ciencia muda”, Quint. *inst.* 5,10,119)
- (90) cui (*aetati nostrae*) docendae priores elaborarunt (“para cuya enseñanza han trabajado sin descanso los tiempos anteriores”, Quint. *inst.* 12,11,22) Enténdese aquí *priores* como sustantivo “antiguos, antecesores”, polo tanto, é /+hum/ que ten /+ctrl/ e /+inten/.
- (91) etiam ut suos necessarios mihi amicos redderet elaboravit (“se esforzó también por convertir en amigos míos a sus allegados”, Cic. *p. red. in sen.* 29)
- (92) *uerba* quae si e Graecis omnia conuersa non erunt, tamen ut generis eiusdem sint, elaborauimus (“if all the words are not literal translations of the Greek, we have at least tried to keep them within the same class or type”, Cic. *opt. gen.* 23)
- (93) qui in illo subtili et acuto elaboravit, ut callide arguteque diceret (“one who has studied the plain and pointed style so as to be able to speak adroitly and neatly”, Cic. *orat.* 98)
- (94) quod si ut amplissimum nomen consequeremur unus praeter ceteros adiuuisti, certe idem ut id retineamus praeter ceteros elaborabis (“more than any other you have helped me to gain so great a name; assuredly you will work harder than any other to let me keep it”, Cic.

ad Q. fr. 1,1,43)

- (95) *si me amas, cura, elabora, perfice ut Flavius et tibi et mihi quam maximas gratias agat* (“if you love me, spare no pains to ensure that Flavius thanks both you and me as heartily as may be”, Cic. *ad Q. fr.* 1,2,11) A forma de imperativo pode implicar un aspecto télico, mais neste caso é atélico porque non fai referencia a un límite temporal “esfuérzate a partir de ahora”, máis ben o falante pide que durante un tempo o interlocutor se esforce.
- (96) *ut etiam contendat et elaborent, si efficere possint, ut aut non appareat corporis uitium aut quam minimum appareat...?* (“¿cómo, incluso, se esfuerzan y trabajan para que, si pueden conseguirlo, no se note su defecto físico o se note lo menos posible?”, Cic. *fin.* 5,46)
- (97) *et earum breuiores utique commentarios quam legalis materiae facere elaborarunt* (“y se esforzaron en mantener sus notas generalmente más cortas que las del tema judicial”, Quint. *inst.* 3,8,58)

1.1.1.2. Os exemplos do segundo grupo analízanse como atélicos cun suxeito axentivo /-hum/, /+anim/ con /+ctrl/ e /-inten/. Pode considerarse que hai axentividade por parte do suxeito porque están conceptualizados como /+hum/.

a) *Laboro*

- (98) *huic uni parca laborat apis* (“sólo para él trabaja la parca abeja”, Mart. 14,222,2)
- (99) *de putri uiscere passim / florilegae nascuntur apes, quae more parentum / rura colunt operique fauent in spemque laborant* (“de sus entrañas putrefactas por todas partes nacen abejas que recolectan las flores, las cuales, a la manera de sus progenitores, cultivan los campos, se dedican al trabajo y se esfuerzan por el futuro”, Ov. *met.* 15,367) Na tradución optouse por un verbo pronominal, seguramente por unha cuestión de estilo, pois esta oración exemplifica a acepción “traballar”.
- (100) *orcas contra occurrere laborant seseque opponere et caueatas angustiis trucidare, in uada urguere, saxis inlidere* (“Por el contrario las orcas procuran cortarles el paso, colocarse frente a ellas, despedazarlas cuando quedan encerradas en lugares estrechos, empujarlas hacia los bajíos y hacerlas chocar contra las rocas”, Plin. *nat.* 9,13)

1.1.1.3. Neste grupo os predicados son atélicos, con axentividade por parte do suxeito. Estes analízanse como /-hum/ e /-anim/, polo que non deberían ter /+ctrl/ nin /+inten/, mais están conceptualizados como tal.

a) *Laboro*

➤ Significado “traballar”:

(101) o quantae pariter manus laborant! (“¡oh, cuántas manos a la par trabajan!”, Stat. *silv.* 4,3,49)

➤ Significado “esforzarse”:

(102) *uentus* quia non fusus nec per apertum uenit sed laborat et iter sibi ui ac pugna parat (“porque no viene desparramado por un espacio abierto, sino que combate y se abre camino por medio de una lucha violenta”, Sen. *nat.* 5,12,2)

(103) quid obliquo laborat / *lympha* fugax trepidare riuo? (“¿para qué el agua fugaz se abre camino, trepidante, por el quebrado arroyo?”, Hor. *carm.* 2,3,11)

(104) namque id maxime uitem infestat, ubi non omnis pars brachii pari uice laborat (“pues la vida se ve sobremanera perjudicada cuando el esfuerzo no está repartido por igual entre todas las partes del brazo”, Colum. 4,24,9)

(105) uis illic ingens pelagi, semperque laborant / aequora, ne rupti repetant confinia montes (“enorme es allí la violencia del piélago y sin cesar se esfuerzan las aguas a fin de que los montes rotos no vuelvan a unir sus confines”, Lucan. 3,62)

(106) cui nunc haec cura laborat? (“¿para quién trabaja ahora este afán?”, Ov. *trist.* 4,1,93)

(107) non ignoro etiam quae in speciem laborant, dignitatem dico et eloquentiae famam et quicquid ad alienum suffragium uenit (“no ignoro tampoco que las cosas que se afanan por las apariencias, la dignidad, digo, y la fama de elocuencia y todo lo que se somete al escrutinio ajeno”, Sen. *dial.* 9,1,3)

(108) uerum haec adfectata suptilitas circa nomina rerum ambitiose laboret (“pero por más que esta rebuscada sutileza se esfuerce ostentivamente tras la búsqueda de términos adecuados”, Quint. *inst.* 3,11,21)

(109) uenit huic subsidio ... Massiliensium cuncta ciuitas, quae non solum ob eam causam laborat, ut huic ... gratiam referre uideatur, sed etiam quod *eqs* (“acude en socorro ... la ciudad de los marseleses en bloque, la cual no sólo se bate por un motivo, para que se vea que devuelve a éste ... una gracia equiparable, sino también porque ...”, Cic. *Font.* 45) “La cual no sólo se esfuerza por un motivo...”.

(110) conuersis studiis aetas animusque uiril / quaerit opes et amicitias, inseruit honori, / commisisse cauet quod mox mutare laboret (“mudando de afanes, la edad y el carácter viril van tras la riqueza y las amistades, se hacen esclavos de las distinciones, se guardan de hacer cosa alguna que luego les sea difícil de cambiar”, Hor. *ars* 168)

b) *Elaboro*

- (111) aut quod est tam asperum saxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret? (“¿... o qué pedregal hay tan escabroso donde el trabajo del labrador no se ejercite con ahínco?”, Cic. *leg. agr.* 2,67)
- (112) ad officium et uirtutem omnes meae curae, uigiliae cogitationesque elaborarunt (“si todos mis cuidados, desvelos y pensamientos no se dedicaron con ahínco a ninguna cosa que no fuera el deber y la moral”, Cic. *Verr.* II 5,188)

1.1.2. Transitivos

- 1.1.2.1. Estructuras bivalentes cun A1 suxeito axente /+hum/ con /+ctrl/ e /+inten/ e un A2 obxecto directo, parcialmente afectado.

a) *Laboro*

- (113) cadit ... / semidea genetrice Tages, cui plurima siluis / peruigilat materna soror cultusque laborat (“cae ... Tages de madre semidiosa, para quien velan en las selvas muchas hermanas de su madre y confeccionan su indumentaria”, Val. Fl. 6,224) Verbo de actividade (durativo, dinámico, atético) cuxo suxeito ten /+ctrl/ e /+inten/, polo tanto, é axentivo. Aparece un A2 obxecto directo parcialmente afectado.
- (114) *Vulcanum* illum ego perpetuis mihi desudare caminis / si iubeam uigilesque operi transmittere noctes, / gaudeat ornatusque nouos ipsique laboret / arma tibi (“if I were to bid him sweat in endless toil of furnaces and pass unsleeping nights of labour, he would rejoice and work at arms and at new accoutrements, yea, even for thee!”, Stat. *Theb.* 3,279) Verbo de actividade (durativo, dinámico, atético) cuxo suxeito ten /+ctrl/ e /+inten/, polo tanto é axentivo. Ademais, hai dous complementos acusativos, obxectos directos, parcialmente afectados.
- (115) frumenta ceterosque fructus patientius quam pro solita Germanorum inertia laborant (“cultivan el trigo y otros productos con una paciencia inhabitual en la desidia característica de los germanos”, Tac. *Germ.* 45,3³⁹⁴⁰) Con respecto á significación, o *ThLL* non lle outorga unha acepción “cultivar”, mais vemos que o español demanda este termo para verter a construción latina. Non obstante, a súa análise é igual aos exemplos de “elaborar/perfeccionar”: verbo de actividade (durativo, dinámico, atético) cuxo suxeito ten

³⁹ Na tradución consultada aparece no punto 4.

⁴⁰ Este exemplos aparece tanto no *OLD* como no *Gaffiot*, mais só este último o menciona cun significado “cultivar”.

/+ctrl/ e /+inten/, polo tanto, é axentivo. Ademais, aparecen dous complementos argumentais acusativos, obxectos directos, parcialmente afectados.

b) *Elaboro*

- (116) quod ego cum Ciceronis causa elaboravi tum Domiti, Catonis, Lentuli, Bibulorum (“I exerted myself to bring that about both for Marcus' sake and for that of Domitius, Cato, Lentulus, the Bibuli, and others”, Cic. *ad Brut.* 1,14(9,22),1) Estamos ante unha estrutura bivalente cun A1 suxeito *ego*, con /+ctrl/ e /+inten/, axentivo, e cun A2 obxecto directo *quod*, parcialmente afectado.
- (117) cui si res modo indicare satis esset, nihil ultra uerborum proprietatem elaboraret (“a quien si le bastare indicar solamente las cosas, no le quedaría más esfuerzo que el poner de relieve la acertada denominación de las cosas”, Quint. *inst.* 12,10,43) O suxeito ten /+ctrl/ e /+inten/, polo tanto, é axentivo. Aparece un A2 obxecto directo parcialmente afectado.
- (118) priuatim Aegina candelaborum superficiem dumtaxat elaboravit, sicut Tarentum scapos (“Aegina specialized in producing only the upper parts of chandeliers, and similarly Taranto made only the stems”, Plin. *nat.* 34,11) Estamos ante unha estrutura bivalente, cun A1 suxeito *Aegina*, con /+ctrl/ e /+inten/, axentivo, e un A2 obxecto directo *candelaborum superficiem*, parcialmente afectado.

1.1.2.2. Estructuras bivalentes cun A1 suxeito axente /-hum/, mais podemos entendelaos como personificados, é dicir, /+hum/ con /+ctrl/ e /+inten/. Ademais, un A2 obxecto directo, parcialmente afectado.

a) *Laboro*

- (119) senem ... / nardo perunctum, quale non perfectius / meae laborarint manus (“a ese viejo mujeriego, empapado en un perfume de nardo tal que uno mejor no lo han podido elaborar mis manos”, Hor. *epod.* 5,60) O suxeito ao ser /-hum/ e /-anim/ nun principio non tería nin /ctrl/ nin /inten/; porén, aparece en calidade de parte polo todo –unha metonimia– e pode analizarse como axentivo. Ademais, o A2 é un obxecto directo afectado de forma parcial.
- (120) sed mortalis honos, agilis quem dextra laborat (“pero es efímero el homenaje que engendra una mano diestra”, Stat. *silv.* 5,1,10) O suxeito é /-hum/ e /-anim/ mais en calidade de parte polo todo, podemos considerar que aparece en función de axente que ten /+ctrl/ e /+inten/. O complemento acusativo, obxecto directo, está parcialmente afectado.

b) *Elaboro*

- (121) *destrictus ensis cui super impia / ceruice pendet, non Siculae dapes / dulcem elaborabunt saporem, / non auium citharaeque cantus* (“a quien sobre la impía cerviz le pende la desnuda espada, no le harán sentir su dulce sabor los manjares de Sicilia, no le devolverán el sueño el canto de las aves ni la cítara”, Hor. *carm.* 3,1,19) O suxeito é /-hum/ e /-anim/, non pode exercer /ctrl/ nin ter /inten/, mais admite unha interpretación axentiva, sempre e cando apareza como personificado, unha entidade que ten a capacidade de perfeccionar algo. Aparece un complemento acusativo *dulcem saporem*, un obxecto directo, parcialmente afectado.
- (122) *accedant statuae et picturae et quicquid ars ulla luxuriae elaboravit* (“añádanse estatuas y pinturas y cuanto las diversas artes produjeron al servicio del lujo”, Sen. *epist.* 16,8) Verbo de actividade (durativo, dinámico, atético) cuxo suxeito é /-hum/ e /-anim/, polo que non debería poder ter /ctrl/ nin /inten/; porén, está conceptualizado como /+hum/, axente da acción “elaborar”. O obxecto directo *quidquid* está afectado de forma parcial.

1.2. Non axentivos

1.2.1. *Suxeito paciente, /+hum/*

Verbo de estado (durativo, estático, atético), cuxo suxeito paciente con /-ctrl/ e /-inten/, non é axentivo.

➤ Significado “sufrir”:

- (123) *eos omnis tametsi hercle haud indignos iudico, / qui multum miseri sint, laborent, nil moror* (“a todos ellos, aunque pienso que bien se merecen sufrir un buen escarmiento, no quiero hacerles pasar un mal rato”, Plaut. *Stich.* 206)
- (124) *si esset in iis fides, in quibus summa esse debeat, non laboraremus* (“no pasaríamos por estos trances, si fueran leales quienes debían serlo en grado sumo”, Cic. *fam.* 1,1,4)
- (125) *procedere recte / qui moechis non uoltis, ut omni parte laborent eqs* (“merece la pena que prestéis atención, quienes queréis que los adúlteros tengan éxito, a cómo por doquier sufren”, Hor. *sat.* 1,2,38) A tradución de Horacio Silvestre na edición de Cátedra é máis clara: “cómo por doquier sufren”.
- (126) *neglegens, ne qua populus laboret* (“sin cuidarte de si algún mal aqueja al pueblo”, Hor. *carm.* 3,8,25)

- (127) Atlas en ipse laborat (*sc. incendio mundi*) / uixque suis umeris candentem sustinet axem (“¡mira al propio Atlas, que sufre y apenas puede sostener sobre sus hombros el cielo en llamas!”, *Ov. met.* 2,296)
- (128) quod si omnes, qui eodem loco nati sunt, facerent, et res publica ex illis et ipsi ex inuidia minus laborarent (“y, si todos los que proceden de igual origen hicieran lo mismo, el Estado sufriría menos por su culpa y menos también ellos por el odio de sus enemigos”, *Cic. S. Rosc.* 149)
- (129) in re autem familiari, quae quem ad modum fracta, dissipata, direpta sit, non ignoras, ualde laboramus (“en cuanto a mi patrimonio familiar, el cual no ignoras de qué modo ha sido destrozado, disipado, saqueado, me trae muchísimo trabajo”, *Cic. Att.* 4,1,3) Podería proponerse unha tradución máis literal “Sufro mucho a causa de...” para ver máis claro o suxeito paciente.
- (130) sed si quando in partibus laborabimus, uniuersitate pugnandum est (“pero si alguna vez halláremos dificultad en los detalles, hemos de entrar en lucha abordando la causa en su totalidad”, *Quint. inst.* 7,2,22)
- (131) hic sua conpleuit, pro quo, Cytherea, laboras, / tempora, perfectis, quos terrae debuit, annis (“el causante de tus fatigas, Citerea, ha completado su tiempo, habiendo cumplido los años que debía a la tierra”, *Ov. met.* 15,816) A tradución máis literal: “Este, por el que sufres, ha completado, Citerea, su tiempo” pode axudar a ver máis clara a análise.
- (132) si maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumentaria duris subuectionibus laboraret (“si las sacaba del campamento de invierno antes de tiempo, se exponía a carecer de trigo por la dificultad de los transportes”, *Caes. Gall.* 7,10,1)
- (133) ingrauescit enim in dies intestinum malum nec externis hostibus magis quam domesticis laboramus, qui erant omnino ab initio belli sed facilius frangebantur (“for our internal malady grows worse every day, and the enemies within the gates give us as much trouble as those outside. They existed, it is true, from the beginning of the war, but they used to be more easily put down”, *Cic. ad Brut.* 1,10(9,18 Sj.),1)
- (134) qui colunt deorsum, magis aestate laborant, qui susum, magis hieme (“those who live in the lowlands suffer more in summer; those who live in the uplands suffer more in winter”, *Varro rust.* 1,6,3)
- (135) illi qui tument, illi qui abundantia laborant (“los ampulosos, los que adolecen de exuberancia”, *Sen. contr.* 9,2,26)
- (136) paupertate sermonis ideoque paupertate sermonis laboramus (“y por eso nos hace

padecer la pobreza de nuestro lenguaje”, Quint. *inst.* 8,3,33) A tradución española non se corresponde exactamente coa sintaxe latina posto que o suxeito é unha primeira persoa de plural *nós*, “sufrimos por la pobreza da nuestro lenguaje”. Esta paráfrase deixa máis claro o suxeito paciente.

➤ Significado “sufrir dor/enfermidade”:

- (137) rogas? laborat e dolore *sc. partus* (“¿me lo preguntas? ¡Lo que está pasando con los dolores!”, Ter. *Andr.* 268)
- (138) nec uero quisquam stultus non horum morborum aliquo laborat, nemo igitur est non miser (“pero no hay ningún ignorante que no sufra alguna de estas dolencias; en consecuencia, no hay ignorante que no sea desgraciado”, Cic. *fin.* 1,59)
- (139) litigat et podagra Diodorus, Flacce, laborat. / sed nil patrono porrigit: haec cheragra est (“Diodoro, Flaco, pleitea y padece de podagra; / pero no alarga nada a su abogado: esto es quiragra”, Mart. 1,98,1)
- (140) tu languore quidem subito fictoque laboras, / sed mea porrexit sportula, Paule, pedes (“la verdad que tú sufres ahora de una indisposición repentina y fingida, / pero mi espórtula, Paulo, ha estirado la pata”, Mart. 9,85,3)
- (141) *Zenone* nam cum ex renibus laboraret, ipso in eiulatu clamitabat falsa esse illa quae antea de dolore ipse sensisset (“en una ocasión en que sufría dolor de riñones, gritaba entre sus lamentos que eran falsas las teorías sobre el dolor en las que él mismo había creído antes”, Cic. *Tusc.* 2,60)
- (142) qui cum huius causa dies noctesque uigilaret et cum me hanc causam doceret, in morbum grauem periculosumque incidit: in quo tamen non minus de capite huius quam de sua uita laborat (“él, mientras velaba día y noche por Cluencio y me instruía sobre esta causa, cayó gravísimamente enfermo, y ahora se ve en apuros no menos por la pena capital que amenaza a este hombre que por su propia vida”, Cic. *Cluent.* 198)
- (143) ceterum postquam pugnari coeptum est, equitum maxime incursu, cum iaculis obrueretur, laborabat Romana acies, donec signum equitibus datum est ut in hostem admitterent equos (“cuando se inició el combate, el ejército romano pasó dificultades sobre todo durante la carga de la caballería, que los cubría de dardos, hasta que se dio la señal a los jinetes para que lanzaran sus caballos contra el enemigo”, Liv. 25,19,3) Corresponde ao significado “sufrir” co matiz “estar oprimido, en perigo”.
- (144) *in litteris enuntiantis* quarundam enim uel exilitate uel pinguitudine nimia laboramus (“pues algunas de ellas nos causan demasiada dificultad, bien por su finura, bien por su

excesiva plenitud”, Quint. *inst.* 1,11,4) Entendemos “sufrir, angustiarse”, cuxo suxeito é unha primeira persoa de plural non explícita, mais sabemos que nin controla nin ten intención, é paciente, polo que non hai axentividade por parte do suxeito.

1.2.2. **Suxeito paciente /-hum/ e /+aim/**

➤ Significado “sufrir”:

(145) et ex eis caduca quae abundat per fistulam exire, ne luto aues laborent (“and the superfluous drip-water from these should run out through a pipe, so that the birds may not be troubled by mud”, Varro *rust.* 3,5,2)

➤ Significado “sufrir dor/enfermidade”:

(146) fere morborum causae erunt, quod laborant propter aestus aut propter frigora, nec non etiam propter nimium laborem aut contra nullam exercitationem (“in general, sickness is caused by the fact that the animals are suffering from heat or from cold, or else from excessive work, or, on the other hand, from lack of exercise”, Varro *rust.* 2,1,22)

(147) *agnus* itaque deliniendum in nutricatu pabuli bonitate et a frigore et aestu ne quid laboret curandum (“and so in feeding they must be coaxed by the daintiness of the food and guarded from being harmed by cold and heat”, Varro *rust.* 2,2,17)

(148) quod si tamen aut partu aut abortu equa laborauit, remedio erit ... (“si, a pesar de todo, la yegua ha sufrido en el parto o en el aborto, servirán de remedio...”, Colum. 6,27,11⁴¹)

(149) nam pecus inexasiabile sues, dum dulcedinem pabuli consecretantur supra modum, aestate splenis incremento laborant (“pues los cerdos, animales insaciables, van buscando el placer de la comida y padecen sobremanera en verano la hinchazón del bazo”, Colum. 7,10,8)

(150) haec facienda, si gregatim pecora laborant (“estas son medidas que deben adaptarse si toda la boyada está enferma”, Colum. 6,5,5)

(151) itaque ueris principio si medicatos cibos praebeas, iisdem remediis et prouideri potest, ne tali peste uexentur, et cum iam laborant, sanari (“por tanto, si, al comenzar la primavera, les administras alimentación con propiedades curativas, mediante estos mismos remedios se pueden tomar precauciones tanto para que no se vean molestadas por semejante enfermedad como para sanarlas si ya la han contraído”, Colum. 9,13,3)

⁴¹ As traducións dos fragmentos dos libros VI a XII de *Los trabajos del campo* de Columela foron extraídos da obra que corresponde a Antonio Holgado (1988).

1.2.3. *Suxeito paciente /-hum/ e /-anim/*

- (152) corpus enim magis his uitiis adfne laborat (“porque más bien es que el cuerpo por proximidad padece tales daños”, Lucr. 3,733)
- (153) cum audisset eum grauiter esse aegrum, quod uehementer eius artus laborarent uoluisse tamen nobilissimum philosophum uisere (“aunque había oído decir que él estaba gravemente enfermo, porque le dolían muchísimo sus articulaciones, aún así quiso visitar al muy ilustre filósofo”, Cic. *Tusc.* 2,61)
- (154) ut legas clarius et spiritum, cuius iter ac receptaculum laborat, exerceas; (“que leas en voz alta para ejercitar la respiración cuyo conducto y cavidad se hayan obstruidos”, Sen. *epist.* 78,5)
- (155) oris ulcera intus sucus plantaginis emendat et folia redicesque commanducata, uel si rheumatismo laboret os (“sores inside the mouth are cured by juice of plantain, and also by the chewed-up leaves and roots, even if the mouth is suffering from a flux”, Plin. *nat.* 25,174)
- (156) digitorum enim contractio facilis facilisque porrectio propter molles commissuras et artus nullo in motu laborat (“porque es fácil la contracción de los dedos, y fácil su extensión, gracias a sus blandas juntas, y su articulación no sufre a causa de movimiento alguno”, Cic. *nat. deor.* 2,150)
- (157) taleas oleagineas, quas in scrobe saturus eris tripedaneas decidito diligenterque tractato, ne liber laboret, cum dolabis aut secabis (“corta esquejes de olivo de tres pies que vas a plantar en el hoyo y trátalos con cuidado para que no sufra la corteza cuando los desbastes o los cortes”, Cato *agr.* 45,1)
- (158) non semper ... / aquilonibus / querqueta Gargani laborant (“no siempre ..., ni con los aquilones sufren los encinares del Gargano”, Hor. *carm.* 2, 9, 7)
- (159) beneficium damus arbustis, quae colimus, ne scitate aut immoti et neclecti soli duritia laborent! (“we give a benefit to the orchards that we tend in order that they may not suffer from drought or the hardness of untilled and neglected ground”, Sen. *benef.* 4,14,2)
- (160) quod non faceret, si laborarent altius demersa semina (“y no sería así si las plantas padecieran por estar metidas a mayor profundidad”, Colum. 4,1,6)
- (161) *arbores* itaque laborant et fame et cruditate *eqs* (“accordingly they suffer both from hunger and from indigestion”, Plin. *nat.* 17,219)
- (162) adde quod inbecilla nimis primordia fingit; / si primordia sunt, simili quae praedita

- constant / natura atque ipsae res sunt, aequaque laborant (“añade que conforma unos primordios demasiado endeble, si es que son primordios los que se constituyen dotados de una naturaleza semejante a los mismos seres y por igual se debilitan”, Lucr. 1,849)
- (163) *naues* illae adeo grauitur inter se incitatae conflixerunt, ut uehementissime utraque ex concursu laborarent, altera uero prae fracto rostro tota collabefieret (“lanzadas aquéllas una contra otra, chocaron tan violentamente que ambas quedaron maltrechas a consecuencia del encuentro e incluso una, rota la proa, se abrió completamente”, Caes. *civ.* 2,6,5) Aceptación “sufren cosas corpóreas”, concretamente naves, referido a sufrir dano físico ao igual que o caso das plantas.
- (164) nam si *kat' eidolon emptoseis* uideremus, ualde laborarent *eidola* in angustiis (“pues si viéramos 'mediante la recepción de imágenes', mucho habrían de sufrir estas 'imágenes' con vanos estrechos”, Cic. *Att.* 2,3,2)
- (165) hinc ad uillas rutunda stagna, quod rutundum facillime continet, anguli maxime laborant (“de aquí que en las casas de campo sean redondos los estanques, porque lo redondo retiene muy fácilmente y los ángulos sufren muchísimo”, Varro *ling.* 5,26)
- (166) culpantur frustra calami inmeritusque laborat / iratis natus paries dis atque poetis (“en vano se culpa a cálamos e inmerecidamente sufre golpes la pared, nacida para la ira de dioses y poetas”, Hor. *sat.* 2,3,7)
- (167) esse quoque in fati reminiscitur, adfore tempus, / quo mare, quo tellus correptaque regia caeli / ardeat et mundi moles operosa laboret (“recordó además que, según los hados, habría de llegar un tiempo en el que el mar, la tierra y la residencia celestial serían arrebatados por las llamas y arderían, y la trabajosamente construida mole del mundo sufriría”, Ov. *met.* 1,258)
- (168) *exsiliunt crines rigidisque laborat / uitta comis, nec colla loco nec in ordine gressus* (“his hair streams out, and the fillet totters on his stiffened locks, his head rolls and he staggers in his gait”, Stat. *Ach.* 1,522) Podería entenderse “esforzarse”, mais como a maioría dos exemplos agrupados no mesmo apartado do *ThLL* son “sufrir/padecer” ímolo analizar como verbo de estado con suxeito paciente, /-hum/ e /-anim/.
- (169) *Tydea per latos umeros ambire laborant / exuuiae apri, Calydonis honos* (“Tydeus' broad shoulders the proud spoils of Calydon, grim with bristles and curved fang, strive to enfold”, Stat. *Theb.* 1,489) Podería entenderse “esforzarse” mais, como o exemplo anterior, analizarémolo como “sufrir/padecer”.
- (170) *sola nec ferro aut aere; laborat / sub genio imperatoris* (“no es el hierro ni el bronce: es

- tu genio el que fatiga el suelo”, Stat. *silv.* 1,1,57)
- (171) quae res ... eo creuerit ut iam magnitudine laboret sua (“la tarea ... de una parte ... y, de otra ..., ha llegado a cobrar tales proporciones que ya se dobla bajo el peso de su propia grandeza”, Liv. praef. 4)
- (172) ut traditur factum eo motu quo Chalcis laborauit (“como se cuenta que sucedió en el terremoto que azotó Calcis”, Sen. *nat.* 6,17,3) Concepción da cidade como unha entidade inanimada que pode sufrir ou padecer.
- (173) tunc effluxisse Peneon, qui paludes quibus laborabat Thessalia siccauit (“entonces empezó a fluir el Peneo, que desecó las marismas que infectaban Tesalia”, Sen. *nat.* 6,25,2) Concepción da cidade como unha entidade inanimada que pode sufrir ou padecer.
- (174) cum tantus undique terror urbem circumuasisset, primo tyrannus et ad clamores repentinos et ad nuntios trepidos motus, ut quisque maxime laboraret locus, aut ipse occurrebat aut aliquos mittebat (“con la ciudad rodeada y tan seriamente amenazada por todas partes, el tirano al principio reaccionaba, ante los gritos repentinos y los mensajeros despavoridos, acudiendo personalmente o enviando algunos hombres a los puntos donde las dificultades eran mayores”, Liv. 34,38,6) Significado “sufrir” co matiz “estar oprimido, en perigo”. Se ben na tradución non se ve claramente, o suxeito latino é *locus* “cada lugar que estaba en peligro/en dificultades”.
- (175) at neque cur faciant ipsae quareue laborent / dicere suppeditat (“ahora bien, no cabe decir ni por qué ellas sin más lo hacen ni por qué padecen”, Lucr. 3,730) O suxeito *ipsae* fai referencia a *anima*, polo tanto, é unha entidade abstracta /-humana/ e /-animada/.
- (176) ergo corpoream naturam animi esse necessest, / corporeis quoniam telis ictuque laborat (“luego la naturaleza del espíritu es forzoso que sea corporal, ya que padece con dardos y heridas corporales”, Lucr. 3,176) O suxito é unha entidade abstracta, *espíritu*.
- (177) homines sapientes et ista auctoritate et potestate praeditos, qua uos estis, ex quibus rebus maxime res publica laborat, iis maxime mederi conuenit (“conviene que vosotros, hombres sabios, con esa autoridad y ese poder de que estáis revestidos, pongáis un remedio especial a estos males que tan agudamente afectan a la república”, Cic. *S. Rosc.* 154) Na tradución as funcións sintácticas están invertidas, no texto latino o suxeito é *res publica* e, polo tanto, é esta a que “sofre”. Así, temos unha entidade abstracta que exerce a función de suxeito paciente /-hum/ e /-anim/.
- (178) immo uero etiam quid futurum sit, perscribe ad me omnia, sed diligentissime imprimisque, ecquid iudiciorum status aut factorum aut futurorum etiam laboret (“y más aún

por lo que va a suceder, escríbemelo todo con detalle, pero de manera especial con mayor diligencia si la situación de los juicios, tanto celebrados como por celebrar, está todavía en peligro”, Cic. *Att.* 5,13,3)

- (179) si hanc opinionem receperis, aliquid bonum esse praeter honestum, nulla non uirtus laborabit (“si aceptas la opinión de que existe algún bien distinto de la honestidad, toda virtud sufrirá menoscabo”, Sen. *epist.* 76,22)
- (180) quemadmodum autem uniuscuiusque actio dicenti similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores, si disciplina ciuitatis laborauit et se in delicias dedit (“en efecto, como la conducta de cada uno concuerda con sus palabras, así la forma de expresión refleja a veces las costumbres públicas, si la moralidad ciudadana ha flaqueado y se ha dado a los placeres”, Sen. *epist.* 114,2)
- (181) cum haec exercitatio procul a ueritate seiuncta laboret incredibili uerborum fastidio ac sibi magnam partem sermonis abscederit (“ya que este tipo de ejercicio, tan alejado de la realidad, padece de un increíble desprecio crítico en el uso de la palabra y se ha cercenado a sí mismo una gran parte del lenguaje corriente”, Quint. *inst.* 8,3,23)
- (182) tum uocalium concursus: quod cum accidit, hiat et intersistit et quasi laborat oratio (“tenemos después el choque entre vocales; cuando éste ocurre, el discurso 'bostezo', se interrumpe y de alguna manera padece”, Quint. *inst.* 9,4,33)

1.2.4. Suxeito experimentador

Verbo de estado (durativo, estático, atético), o suxeito nin controla nin ten intención, é experimentador e non efectúa a acción, polo tanto, non hai axentividade pola súa parte. En todos os casos o experimentador é /+hum/.

➤ Aceptación “sufrir”:

- (183) quanto constantior isdem / in uitiiis, tanto leuius miser ac prior illo / qui iam contento, iam laxo fune laborat (“cuanto más constante en los mismos vicios, tanto más levemente sufre el desdichado y es preferible que a quien angustia una cuerda ya tensa, ya laxa”, Hor. *sat.* 2,7,20) O suxeito *miser* nin controla nin ten intención, de feito, vese afectado polo verbo que neste caso ten unha diátese afectiva ou pasiva. Curiosamente, este exemplo aparece no *ThLL* para exemplificar “traballar”.
- (184) tu, qui pro rapta nimium, Menelae, laboras (“tú, Menelao, que tanto sufres por el secuestro de tu mujer”, Ov. *epist.* 13,47)

- (185) in quibus si Scaurus non fuerit, in hoc iudicio ualde laborabit (“si Escauro no estuviera entre ellos, lo pasará muy mal en este juicio”, Cic. *Att.* 4,15,9)
- (186) quanta laborabas⁴² Charybdi (“en qué Caribdis tan grande tú sufrías”, Hor. *carm.* 1,27,19)
- (187) neque se maiori pauperiorum / turbae comparet, hunc atque hunc superare laboret (“y no se compara con la turba mayor de los más pobres si no sufre por superar a éste y a aquél”, Hor. *sat.* 1,1,112)
- (188) neque plura parare labores (“y no sufras por aumentar tu riqueza”, Hor. *epist.* 2,2,196)
- (189) saepe stilum uertas, iterum quae digna legi sint scripturus, neque te ut miretur turba labores, contentus paucis lectoribus (“corrige a menudo, si estás dispuesto a escribir algo digno de volver a leerse y no sufras por que te admire la masa; sé feliz con pocos lectores”, Hor. *sat.* 1,10,73)
- (190) iste cum aliquot abacorum faceret uasa aurea, non laborauit quid non modo in Sicilia, uerum etiam Romae in iudicio audiret (“ése, cuando hacía fabricar vasos de oro para algunos aparadores, no sufrió por lo que oiría, no ya en Sicilia, sino en Roma durante el proceso”, Cic. *Verr.* II 4,57)
- (191) quodsi in ceteris quoque studiis a multis eligere homines commodissimum quodque quam sese uni alicui certe uellent addicere, minus in arrogantiam offenderent, non tanto opere in uitiiis perseuerarent; aliquanto leuius ex inscientia laborarent (“y si también en otros estudios las personas prefirieran elegir lo mejor de las contribuciones de muchos autores antes que entregarse de manera exclusiva a uno solo, evitarían caer en la arrogancia, no se aferrarían con tanta obstinación a los errores y sufrirían menos por su ignorancia”, Cic. *inv.* 2,5)
- (192) quantum ex desiderio labores (“cuánto sufres por la añoranza”, Cic. *fam.* 16,11,1)
- (193) quemuis media elige turba: / aut ob auaritiam aut misera ambitione laborat (“elige de entre la gente a uno cualquiera: o sufre de avaricia o de mísera ambición”, Hor. *sat.* 1,4,26)
- (194) haec igitur tantis ubi morbis corpore in ipso / iactentur miserisque modis distracta laborent (“así pues, si estas realidades (alma y espíritu⁴³) dentro del propio cuerpo se ven zarandeadas por tan considerables dolencias y al desgarrarse sufren de modo lamentable”, Lucr. 3,507)

➤ Significado “preocuparse”:

⁴² Se ben na edición da colección *The LOEB Classical Library* aparece *laboras*, analizaráse a oración coa forma *laborabas* posto que é a escollida tanto no *ThLL* como en *Perseus under Philologic*.

⁴³ Nota da propia tradución.

- (195) de quibus *testibus* ego antea laborabam ne ...; nunc sum animo aequissimo (“éstos antes me hacían sufrir porque pensaba que ...; pero ahora estoy muy tranquilo”, Cic. *Caecin.* 3)
- (196) sumam annum tertium, quod et recentissimus est et ab isto ita administratus ut ... non laboraret *Verres* si aratorem in Sicilia nullum omnino esset relicturus (“me quedaré con el tercer año, porque es el más reciente y fue administrado por ése de tal forma que ... no sufriría si no hubiera dejado ningún agricultor en absoluto en Sicilia”, Cic. *Verr.* II 3,104)
- (197) id quod iste non laborabat, Climachias minime uolebat (“lo que a ése no le preocupaba, pero que Climaquias no quería en absoluto”, Cic. *Verr.* II 2,128)
- (198) an uero, si quid esset, quod a M. Bruto timendum uideretur, Pansa id non uideret aut, si uideret, non laboraret? (“¿acaso si hubiera algo que temer de Marco Bruto, no lo vería Pansa, o, si lo viera, no se preocuparía?”, Cic. *Phil.* 10,17)
- (199) nos porro quando coeperit huius rei doctrina, non laboramus (“por mi parte no me ocupo en investigar cuándo empezó la enseñanza de esta materia”, Quint. *inst.* 2,17,8)
- (200) quo etiam magis laboro idem quod tu (“por eso estoy más preocupado, lo mismo que tú”, Cic. *Att.* 13,9,2)
- (201) quae cogitatio si non incidisset, mihi crede, istuc ut cetera non laborarem (“de no haberse presentado el tal proyecto, créeme, no me preocuparía de eso, como lo hago del resto”, Cic. *Att.* 13,32,1)
- (202) prior enim pars orationis tuae faciebat ut mori cuperem, posterior ut modo non nollem, modo non laborarem (“la primera parte de tu discurso ciertamente me hacía desear la muerte, la segunda, unas veces, no desearla y, otras, no inquietarme por ella”, Cic. *Tusc.* 1,112)
- (203) non laboro, inquit, hoc loco discessisse Merulam (“Axius remarked to me: “I am not sorry that Merula left at this point...”, Varro *rust.* 3,17,1)
- (204) non enim laborat de pecunia, non ullius rationem sui commodi ducit (“en efecto, no es el dinero lo que le inquieta ni tiene en cuenta para nada su interés personal”, Cic. *S. Rosc.* 128)
 Na tradución preferiuse un xiro para focalizar *dinero*, que en latín é, de feito, un sintagma preposicional, mais o suxeito é unha terceira persoa non explícita, que nin controla nin ten intención, polo que é experimentador.
- (205) rogat eos atque orat ne oppugnent filium suum; de Sthenio ne laborent (“les pide y les ruega que no ataquen a su hijo; que no pasen pena por Estenio”, Cic. *Verr.* II 2,96)
- (206) “non,” inquit, “id ago, C. Aquili, neque in eo nunc laboro...” (“<<no es eso – dice él – lo que quiero, Gayo Aquilio, ni es eso lo que me preocupa...>>”, Cic. *Quinct.* 43)

- (207) *laboro equidem regis Deiotari causa*⁴⁴ (“estoy preocupado, no lo niego, por la causa del rey Deyótaro”, Cic. *Deiot.* 39)
- (208) *tu autem si id agis, ut minus mea causa, dum ego absim, debere uidearis, quam ego tua laborarim, libero te ista cura* (“si, en cambio, tú actúas dando la impresión de estar menos comprometido con mis intereses durante mi ausencia de lo que yo estuve por los tuyos, te dispense de esta preocupación”, Cic. *fam.* 3,7,6)
- (209) *atque is non tam propter Verrem laborat quam quod eum minime res tota delectat* (“y esa persona anda preocupada tanto por Verres como por todo este asunto, que no le place lo más mínimo”, Cic. *div. in Caec.* 24)
- (210) *proximum ab his erit, ne aut in superuacuis aut ex superuacuo laboremus* (“lo más adecuado será no esforzarnos en cuestiones superfluas o por una razón superflua”, Sen. *dial.* 9,12,1) No *ThLL* aparece para exemplificar a acepción “preocuparse”, a pesar da tradución, analizarse como tal.
- (211) *quo hi laborant ut spectent sua aestiua triclinaria ad frigus orientis, ... potius quam, ... in quam partem cella uinaria aut olearia fenestras haberet* (“what men of our day aim at is to have their summer dining-rooms face the cool east ..., rather than, ... to see on what side the wine and oil cellars have their windows”, Varro *rust.* 1,13,7)
- (212) *non enim minus laborat A. Caecina ne summo iure egisse, quam ne certum ius non obtinuisse uideatur* (“porque no le preocupa menos a Aulo Cecina el que parezca que no ha empleado todo el rigor del derecho como que pueda parecer que no obtenido un derecho indiscutible”, Cic. *Caecin.* 10)
- (213) *itaque minus laborabat ne seruos aeger aquam frigidam, quam ut recentem biberent sui pisces* (“and so he was less careful to see that a sick slave did not drink cold water than that his fish should have fresh water to drink”, Varro *rust.* 3,17,8)
- (214) *consultit ipsa tibi, neu sis periura, laborat, / et saluam salua te cupit esse fide* (“ella así lo decide y cuida de que no seas perjura, y desea que te salves tú sólo si se salva la palabra dada”, Ov. *epist.* 19(20),111) Vid. (210).
- (215) *quoniam, cuius consilio occisus sit, inuenio, cuius manu sit percussus, non laboro* (“porque lo que trato de descubrir es de quién fue la decisión de matarlo; de la mano que propinó el golpe no me ocupo”, Cic. *S. Rosc.* 97)
- (216) *hoc ego loco soluto et quieto sum animo et, quorsum recidat responsum tuum, non*

⁴⁴ Texto de *Perseus under Philologic*:

<<[<<http://artflsrv02.uchicago.edu/cgi-bin/perseus/citequery3.pl?dbname=LatinSept18&getid=0&query=Cic.%20Deiot.%2039>>](http://artflsrv02.uchicago.edu/cgi-bin/perseus/citequery3.pl?dbname=LatinSept18&getid=0&query=Cic.%20Deiot.%2039)>>

- magno opere laboro (“en este punto yo estoy tranquilo y despreocupado; y me tiene sin cuidado el sentido que pueda tomar tu respuesta”, Cic. *Q. Rosc.* 43)
- (217) si quem ad modum socii populi Romani a magistratibus nostris tractentur non laboratis, at uos communem populi Romani causam suscipite atque defendite (“si no os apena el modo en que son tratados por nuestros magistrados los aliados del pueblo romano, al menos asumid y defended la causa común del pueblo romano”, Cic. *Verr.* II 3,122⁴⁵)
- (218) laboro autem non sine causa (“y mi interés por él no es sin motivo”, Cic. *fin.* 3,8)
- (219) praeterea huic intentus semper et huius rei tempus opperiens, qui in hoc multum curae, multum sedulitatis impendit, plus laborauit, quam cui cito referre gratiam contigit (“moreover, he who is always intent upon this, is on the watch for an opportunity of doing it, and expends upon it much thought and much anxiety, has taken more trouble than one who has had the good fortune to repay his gratitude quickly”, Sen. *benef.* 7,14,4)
- (220) et in hac eius modi causa P. Quintius laborabit et diutius in tanto metu miser periculoque uersabitur? (“¿y por una causa como ésta Publio Quincio deberá estar apenado y por tiempo tan largo vivirá, el miserable, entre tanto miedo y peligros?”, Cic. *Quinct.* 59)
- (221) cura maiore laboro (“me preocupan cosas más importantes”, Ov. *epist.* 19(20),197)
- (222) nam simul insidiis hominum pelagique laboro (“pues me veo turbado a la vez por peligros procedentes de los hombres y del mar”, Ov. *trist.* 1,11,27)
- Significado “fatigarse”:
- (223) quasi pueri qui nare discut scirpea induitur ratis, / qui laborent minus, facilius ut nent et moueant manus (“como a los niños que están aprendiendo a nadar, se les pone un flotador de juncos para que se cansen menos, a fin de que puedan nadar y mover los brazos con más facilidad”, Plaut. *Aul.* 596)
- (224) ut enim grauius aegrotant ii, qui ... sic uehementius nos laboramus, qui ... renouatum bellum gerere cogamur (“pues del mismo modo que enferman con mayor gravedad aquellos que pareciendo recuperarse de su dolencia, recaen de nuevo en ella, así nosotros nos esforzamos con tanta intensidad que nos vemos obligados a dirigir una guerra que se ha reanudado”, Cic. *fam.* 12,30,2) A traducción que se atopa na colección de *The LOEB Classical Library* (1965) deixa máis clara a non axentividade: “so are we more poignantly distressed, seeing that, after the war had been practically finished...”.
- (225) uirtutes ipsas nec in cogitando [ita] laborabit, sed, quod sciet uere dicet? (“¿no dejará de

⁴⁵ No *ThLL* aparece 121, onde efectivamente aparece *laborare*, mais a forma á que se refire o dicionario, *laboratis*, está no 122.

fatigarse reflexionando asimismo sobre ellas, sino que más bien hablará de lo que verdaderamente sabe?”, Quint. *inst.* 12,2,17)

(226) cum autem erat uentum ad eadem Concordiae, gradus conplebantur, leticae conlocabantur, non quo ille scuta occulta esse uellet, sed ne familiares, si scuta ipsi ferrent, laborarent (“por otra parte, al llegar al templo de la Concordia, ocupaban las escalinatas, colocaban las literas, no porque aquél quisiera ocultar los escudos, sino para que sus allegados, si llevaban también escudos, no se cansaran”, Cic. *Phil.* 5,18)

(227) et ne singula persequi laborem, / tota te poteram, Chloe, carere (“y, para evitarme el trabajo de nombrar todo, / podría pasar, Cloe, enteramente de ti”, Mart. 3,53,4) Revisando ambas edicións da colección *The LOEB Classical Library*, a máis antiga (1968) efectivamente entende o verbo como axentivo, ao igual que a tradución española: “and not to labour details”. Porén, na máis recente (1993) cambiouse a tradución: “I could do without your face (...) and (not to be at the trouble of going through particulars) I could do without you, Chloe, in your entirety”. Se ben a tradución opta por unha oración copulativa, esta apoia a interpretación do *ThLL* desta oración como exemplo de “fatigarse/preocuparse”.

(228) si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediscere (laborat enim maxime onere) (“si fuere necesario aprender de memoria un discurso largo, será útil aprenderlo parte por parte (pues la memoria se fatiga muchísimo con la carga que se le impone)”, Quint. *inst.* 11,2,27)

(229) aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. Cum uarices secabantur C. Mario, dolebat; cum aestu magno ducebat agmen, laborabat (“digo que una cosa es sentir fatiga y otra sentir dolor. Cuando a Mario le cortaban las varices, sentía dolor; cuando conducía su columna bajo un calor sofocante, sentía fatiga”, Cic. *Tusc.* 2,35)

2. Télicos

2.1. Intransitivos

a) *Laboro*

➤ Significado “esforzarse”:

(230) at istos rastros interea tamen / adpone, ne labora (“pero, entretanto, deja esa azada y no sigas esforzándote”, Ter. *Haut.* 89) Télico, vese ben na tradución ao español, ao suxeito mándaselle deixar a azada e que inmediatamente despois comece a non esforzarse.

- (231) quod amare uelis, reperire labora (“procura descubrir lo que deseas amar”, Ov. *ars* 1,35)
O aspecto léxico é télico, indica o punto inicial “comienza a esforzarte por descubrir”.
- (232) ut minus infesta iaceam regione labora (“esfuérzate para que yo yazga en una región menos hostil”, Ov. *Pont.* 3,1,85) Télico, este imperativo indica un momento a partir do cal o suxeito debe comezar a esforzarse.
- (233) quod ne nunc quidem fieri laborabo (“procuraré que tal no suceda ahora”, Sen. *epist.* 124,1) Aspecto léxico télico, indica un límite temporal inicial a partir do cal se vai comezar a realizar a acción.
- (234) inde semodios singulis bubus in dies dari oportet, et si non laborabunt, pascantur satius erit (“después es menester dar a cada buey medio modio al día y, si no labran, será suficiente que pazcan”, Cato *agr.* 54,1) Télico, aínda que negado, presenta unha acción no seu punto de inicio “si no se van a poner a labrar”.
- Significado “sufrir/padecer”:
- (235) me et incommoda ualetudo, e qua iam emersem, utpote cum sine febris laborassem, et Pomptini exspectatio ... tenebat duodecimum iam diem Brundisi (“mi enfermedad, de la que ya me he recobrado, desde el momento en que no tengo fiebre, y la espera de Pomptino ... me tienen ya doce días detenido en Brundisio”, Cic. *Att.* 5,8,1) Estamos ante un verbo de estado que normalmente sería atélico, mais neste caso o aspecto gramatical perfectivo si vai da man dun aspecto léxico télico, indica un límite temporal, vese ben recollido na tradución. O suxeito nin controla nin ten intención, polo tanto, non é axentivo.
- b) *Elaboro*
- (236) nunc, mi Capito ..., enitere, elabora uel potius eblandire, effice, ut Plancus, quem spero optimum esse, sit etiam melior opera tua (“ahora, mi querido Capitón ..., pon tu esfuerzo, tu trabajo, o más bien, tu encanto, tu eficacia, en que Planco, el cual espero que esté en la mejor disposición, lo esté todavía más por obra tuya”, Cic. *Att.* 16,16,12) O aspecto léxico é télico porque este uso do imperativo marca un punto inicial “empieza a esforzarte”.
- (237) contende, quaeso, atque elabora non modo ut his rebus dignus fuisse sed *eqs* (“pray strive with all your might not only that you may appear worthy of what was achieved here but...”, Cic. *ad Q. fr.* 1,1,42) Neste caso o imperativo ten un aspecto léxico télico porque marca un punto inicial “empieza a esforzarte”.

2.2. Transitivos

a) *Elaboro*

- (238) *quid ego in hac accusatione comparanda constituendaque elaborassem* (“todo lo que he trabajado para preparar y disponer esta acusación”, Cic. *Verr.* II 1,2) Aspecto gramatical perfectivo. É télico ao entender que elaborar só é factible cando o produto está rematado, é dicir, a acción cúmprese no momento final. O suxeito ten /+ctrl/ e /+inten/, polo tanto, é axentivo. *Quid* é obxecto directo, totalmente afectado.
- (239) *nisi forte Iouem quidem Phidias optime fecit, illa autem quae in ornamentum operis eius accedunt, alius melius elaborasset* (“a no ser que Fidias haya hecho muy bien precisamente la estatua de Júpiter y otro escultor hubiese podido elaborar mejor todo lo que se añade a la ornamentación de su obra”, Quint. *inst.* 2,3,6) O pluscuamperfecto ten un aspecto gramatical perfectivo que neste caso si vai da man dun aspecto léxico télico. Enténdese que a acción do verbo cúmprese no momento final, cando obxecto está acabado, totalmente elaborado. Esta é unha estrutura bivalente, cun A1 suxeito *alius*, con /+ctrl/ e /+inten/, axentivo, e un A2 obxecto directo *illa* –que recolle a oración de relativo *quae in ornaamentum operis eius accedunt*–, totalmente afectado.

3. Pasiva

3.1. Pasiva impersonal de avalente a monovalente en activa

3.1.1. *Sen axente*

3.1.1.1. Télicos:

- (240) *cultus primum corporum esse diligentior incipit; deinde supellectili laboratur, deinde in ipsas domos inpenditur cura* (“primeramente comienza a ponerse más atención en el ornato del cuerpo, luego se afana uno por el mobiliario; después se centra el esfuerzo en las propias casas”, Sen. *epist.* 114,9) Sinala o momento de inicio no que un comeza a “esforzarse por”, polo tanto, é télico. O complemento *supellectili* é un adxunto de causa.
- (241) *annona propter aquarum intemperiem laboratum est* (“hubo dificultades con el abastecimiento de víveres a causa de las excesivas lluvias”, Liv. 3,31,1) Aspecto gramatical perfectivo en relación co aspecto léxico télico: a situación comeza cando se empezan a sufrir

os efectos da chuvia tan abundante. Aparecen dous complementos de causa: *propter*+acc e o ablativo *annona*.

- (242) Romae simul dilectu simul tributo conferendo laboratum est (“y, en Roma, hubo dificultades con el llamamiento a filas junto con la recaudación del impuesto”, Liv. 5,10,3) Aspecto léxico télico: comezan a sufrirse dificultades tanto cando chaman a filas como cando comezan a recaudar os impostos. Só aparece un complemento de causa.

3.1.1.2. Atélicos:

- (243) siccitate eo anno plurimum laboratum est (“aque! año hubo dificultades muy graves a causa de la sequía”, Liv. 4,30,7) Respecto ao aspecto léxico, defire da anterior porque ten un carácter máis durativo, mentres houbo sequía xurdiron unha serie de problemas; pola contra, na oración de (242), no momento no que as chuvias comezaron a ser demasiado abundantes tivéronse problemas co abastecemento de víveres. Temos así un verbo de estado (durativo, estático, atélico), sen suxeito nin axente, só un complemento de causa.
- (244) libertas proposita est; ad hoc praemium laboratur (“es la libertad lo que se nos ha prometido, trabajamos por esta recompensa”, Sen. *epist.* 51,9) Verbo de actividade (durativo, dinámico, atélico) cun complemento de causa *ad*+acc.
- (245) transeo prima discentium elementa, in quibus et ipsis parum laboratur nec ... satis operae insumitur (“excluyo los rudimentos de la educación, en los que tampoco se trabaja casi nada. Ni ... se aplica el esfuerzo suficiente”, Tac. *dial.* 30,1) Verbo de actividade nunha construción pasiva impersonal, cuxo análise se establece en: atélico, suxeito non axentivo, sen obxecto. No *ThLL* aparece para exemplificar a complementación *in*+abl.
- (246) simplici cura constant necessaria: in delicias laboratur (“con un simple cuidado se satisface la necesidad; para el deleite se impone el esfuerzo”, Sen. *epist.* 90,16) Verbo de actividade cun complemento *in*+acc.
- (247) omnibusque opibus atque uiribus, ut nosmet ipsi nobis mederi possimus, elaborandum est (“debemos esforzarnos con todos nuestros recursos y fuerzas para ser capaces de curarnos a nosotros mismos”, Cic. *Tusc.* 3,6) Verbo de actividade.
- (248) sed multo etiam magis elaborandum est, ne animi motus a natura recedant (“but it is much more important that we succeed in keeping our mental operations in harmony with Nature's laws”, Cic. *off.* 1,131) Verbo de actividade.
- (249) inde rem ad triarios redisse, cum laboratur, prouerbio increbruit (“de ahí que se haya hecho proverbial la expresión: <<la cosa llegó hasta los triarios>>, cuando se está en dificultades”, Liv. 8,8,11) Verbo de estado que se corresponde co significado “sufrir”.

- (250) quod etsi difficile est probatu propter tam uaria et tam multa tormenta fortunae, tale tamen est, ut elaborandum sit quo facilius probetur (“y aunque ésta es una tesis difícil de demostrar debido a los golpes tan variados y frecuentes de la fortuna, es, no obstante, de una trascendencia tal que se impone hacer un esfuerzo para que se la acepte con más facilidad”, Cic. *Tusc.* 5,1) Verbo de actividade.
- (251) in quo maxime laborandum est, ne forte ea uobis, quae diligentissime prouidenda sunt, contemnenda esse uideantur (“este punto exige especial atención por si, tal vez, os imagináis que os podéis desentender de algo que debéis prevenir con la mayor diligencia”, Cic. *Manil.* 20) Verbo de actividade. Complemento *in+abl.*
- (252) neu tibi Daedaliae quaerantur munera dextrae, / nec Polyclitea nec Phradmonis, aut Ageladae / arte laboretur *eqs* (“ni te afanes en pos de lo que hizo la diestra dedalia / o labró Policleto o Fradmón o Ageladas con arte”, Colum. 10,31) Atélico e sen axentividade por parte do suxeito. Está traducido como activa porque é difícil verter a pasiva a unha forma persoal en castelán, así, no texto latino temos unha construción intransitiva sen suxeito; a pesar de que na tradución temos *lo*, é unha cuestión da lingua meta.
- (253) fame laboratur (“los hombres sufren hambre”, Sen. *nat.* 3,27,5) É un verbo de estado cun complemento de causa en ablativo.
- (254) haud ita multo post pestilentia laboratum est (“poco tiempo después padecieron los romanos una epidemia”, Liv. 1,31,5) O aspecto gramatical é perfectivo mais o aspecto léxico é atélico xa que non fai referencia a un límite temporal. Aparece un complemento de causa en ablativo.
- (255) maxime ad superiores munitiones laboratur (“el mayor peligro está en la parte alta del campamento”, Caes. *Gall.* 7,85,4) Verbo de estado que se corresponde co significado “sufrir”. Para a tradución española decidiuse optar tamén⁴⁶ por unha paráfrase que emprega unha construción copulativa en lugar dunha pasiva impersoal.
- (256) habent enim accessionem dignam in qua elaboretur (“tienen, en efecto, un acrecentamiento cuya obtención merece un esfuerzo”, Cic. *fin.* 4,30) Verbo de actividade cun complemento *in+ablativo*.
- (257) de industriaque non ex insidiis sed aperte ac palam elaboratur (“the ornamentation is done of set purpose, with no attempt at concealment, but openly and avowedly”, Cic. *orat.*

⁴⁶ Este exemplo atópase tanto no *OLD* como no *Gaffiot*, con significado equivalente, mais só o francés explica que se trata dunha construción pasiva. Porén, xa sinaléi no apartado correspondente que se escolle unha paráfrase cunha construción copulativa como “la situation est critique près des retranchements” e non de forma máis literal “estase en perigo nas trincheiras”.

38) Verbo de actividade cun complemento *de*+ablativo.

(258) *elaborandum est ut hoc non in nostris solum artibus sed etiam in illorum ipsorum assequamur* (“debemos esforzarnos para conseguir demostrarlo no sólo en nuestras ciencias peculiares, sino también en las propias de ellos”, Cic. *fin.* 3,5) Verbo de actividade.

3.1.2. Con axente

3.1.2.1. Télico:

(259) *omnia in me ut esse possent, magno studio mihi a pueritia est elaboratum* (“me he esforzado desde mi infancia con gran afán para que pudieran estar”, Cic. *div. in Caec.* 40) A pesar de que é un verbo de actividade, é dicir, atélico, a aparición do complemento temporal dende cando, *a pueritia*, reforza o aspecto do verbo, hai unha correspondencia entre o aspecto gramatical perfectivo e o aspecto léxico télico: sinala un límite temporal no que empeza a esforzarse. Esta construción é avalente: carece de suxeito – polo que non se pode analizar como axentivo– e o complemento axente en dativo, *mihi*, satélite adxunto. Pola contra, en activa sería unha construción monovalente cun A1 suxeito axente.

3.1.2.2. Atélicos:

(260) *de quibus etsi a Chrysippo maxime est elaboratum* (“es cierto que Crisipo se ha preocupado mucho por estos estudios”, Cic. *fin.* 4,9) Verbo de estado. Aparecen un complemento axente expresado mediante *a*+ablativo e un complemento de causa *de*+ablativo; porén, non parece ter un suxeito: “hubo gran preocupación por parte de Crisipo a causa...”.

(261) *uoluntas offensa multorum quibus aut contra ualetudinis commodum laborandum est aut eqs* (“sintióse ofendida la buena voluntad de muchos, pues, o bien tuvieron que realizar un esfuerzo contra las conveniencias de su salud o bien...”, Cic. *Mur.* 47) Verbo de actividade cun complemento axente non argumental *quibus*.

(262) *in hoc malum a quibusdam etiam laboratur* (“algunos hasta se afanan para conseguir este mal producto”, Quint. *inst.* 8,2,18) Verbo de actividade. O complemento *in hoc malum* é un satélite adxunto de causa.

(263) *ut tibi curae est sentire ..., sic mihi laborandum est ne eqs* (“pero igual que tú te preocupas de ..., por mi parte yo tengo que esforzarme por no...” Liv. 30,31,3) Verbo de actividade cun complemento axente en dativo, codificación propia da perifrástica pasiva.

(264) *uerum ei, qui foro destinabitur, non in unam partem aliquam, sed in omnia, quae sunt eius operis, etiam si qua difficiliora discenti uidebuntur, elaborandum est* (“pero aquel que

se sienta destinado al Foro, tendrá que trabajar no en vista de una materia parcial, sino en consideración de todas las que a su tarea pertenecen”, Quint. *inst.* 2,8,8) Verbo de actividade cun dativo axente, propio da perifrástica pasiva e dous complementos *in+acc*.

(265) *nam accusatori maxime est in hoc elaborandum ut id ipsum factum propter quod sibi reus concedi putet oportere quam plurimis infirmet rationibus* (“pues el objetivo de la acusación debe ser específicamente atacar con todos los recursos posibles aquello que el acusado aduce para ser exculpado, y esto se logrará fácilmente si lo refuta utilizando el mayor número posible de estados de causa”, Cic. *inv.* 2,74) Verbo de actividade cun complemento *in+ablativo*.

(266) *ut elaborandum tibi in ratione reddenda sit* (“así pues, esa cuestura vale para que debas esforzarte en dar cuenta del motivo por el que le acusas”, Cic. *div. in Caec.* 62) Polo contexto confirmase que se trata dunha perifrástica pasiva, sobreentendéndose un *sit*. Verbo de actividade cun dativo axente, propio da perifrástica e un complemento *in+abl*.

(267) *quod superest, elaboratur in hoc a me, sicut tibi sensi placere* (“lo demás lo voy llevando a cabo como he notado que te gusta”, Cic. *Att.* 5, 10, 2) Na tradución da colección *The LOEB Classical Library* (1966), a pesar de ser construción activa tamén, vese mellor o disxunto inicial: “for the rest I am endeavouring to act as I know you would like”. Verbo de actividade cun complemento axente *a me* e outro *in+ablativo*.

3.2. De monovalente a bivalente

a) *Laboro*

(268) *mihi ista adquisita, mihi laborata sunt* (“tales verdades las han conseguido para mí, las han elaborado para mí”, Sen. *epist.* 64,7) Aspecto gramatical perfectivo en relación co aspecto léxico, télico, sinala un límite temporal final. Esta construción ten un suxeito paciente *ista*, non ten /ctrl/ nin /inten/, ademais é /-hum/ e /-anim/, polo tanto, podemos concluír que non hai axentividade por parte do suxeito. Por conseguinte, en activa aparecería un A1 suxeito axente –nesta oración non está explícito– e o suxeito paciente da pasiva pasaría a ser o A2, obxecto directo, totalmente afectado.

(269) *haec mihi ampliora multo sunt, quam illa ipsa, propter quae haec laborantur* (“para mí estas actuaciónes tienen mucha más importancia que el fin mismo que persiguen”, Cic. *fam.* 3,13,1) Atélico. O suxeito *illa ipsa* nin controla nin ten intención, é paciente, polo tanto, non é axentivo. A pesar de que a súa complementación é un satélite adxunto *propter+acc* con función semántica causa, este exemplo encóntrase entre os usos transitivos. Isto débese a

que a oración activa correspondente sería unha construción bivalente onde o suxeito paciente pasaría a A2 obxecto directo parcialmente afectado e aparecería un suxeito axente A1.

b) *Elaboro*

- (270) *hoc si quanti tu aestimes sciam, tum, quid mihi elaborandum sit scire possum* (“si yo supiera en qué medida te importa esto, podría saber cómo debo actuar”, Cic. *Att.* 1,8,1) Aspecto gramatical perfectivo e aspecto léxico télico. Trátase dunha perifrástica pasiva cun suxeito *quid*, un pronome que introduce unha subordinada, obxecto directo de *scire*. Este non ten nin /ctrl/ nin /inten/, é paciente, polo tanto, non é axentivo. Ademais, temos un complemento axente en dativo, codificación propia da perifrástica. Na correspondente activa, construción bivalente, *quid* sería A2 obxecto directo parcialmente afectado e o A1 un suxeito *ego*, axentivo.
- (271) *omne enim curriculum industriae nostrae in foro, in curia, in amicorum periculis propulsandis elaboratum est* (“pues todo el ejercicio de mi actividad ha sido desarrollado en el foro, en la Curia, en alejar los peligros de los amigos”, Cic. *Phil.* 7,7) Aspecto gramatical perfectivo en relación co aspecto léxico télico. O suxeito *omne curriculum industriae nostrae*, ademais de /-hum/ e /-anim/, nin controla nin ten intención, é paciente, polo tanto, non é axentivo. De monovalente a bivalente cun A1 suxeito axente e un A2 obxecto directo, totalmente afectado.
- (272) *nam [in] ingenio quoque, sicut in agro, quamquam [grata sint quae] diu serantur atque elaborentur, gratiora tamen quae sua sponte nascuntur* (“pues en el terreno del intelecto, como en el campo, aunque es agradable lo que se siembra y se cultiva largo tiempo, con todo, es más placentero lo que nace espontáneamente”, Tac. *dial.* 6) Aspecto léxico atélico. O suxeito sintáctico, *quae*, nin controla nin ten intención e é /-hum/ e /-anim/, non é axentivo. Na súa equivalente activa este suxeito sería o obxecto, parcialmente afectado, dunha construción bivalente cun A1 suxeito axente.

4. Exemplos particulares

- (273) *plurimum in prima acie laboravi* (“he corrido grandes peligros en primera línea”, Sen. *contr.* 1,8,4)
- (274) *hoc timent homines; hoc laborant; hoc institui, atque adeo institutum referri ac renouari,*

- moleste ferunt (“esto temen esas personas, por esto penan, de mala manera soportan que se instaure, y que, instaurado, de nuevo se practique y ponga en vigor”, Cic. *div. in Caec.* 68)
- (275) num igitur eum curare censes, cum Luna laboret, a qua consopitus putatur, ut eum dormientem oscularetur? (“¿piensas que él se preocupa de los eclipses de la luna, de esa luna que, según el mito, lo adormeció para besarlo mientras dormía?”, Cic. *Tusc.* 1,92)
- (276) at illi / conscia purpureus uenit in ora pudor, / quale coloratum Tithoni coniuge caelum / subrubet ...; / aut ubi cantatis Luna laborat equis (“a ella un vergonzoso rubor le subió al rostro culpable; un rubor como aquél con que colorea el cielo la esposa de Titono, ... o como la Luna, cuando se eclipsa porque han encantado con ensalmos a sus caballos”, Ov. *am.* 2,5,38)
- (277) nunc, quia uarium fere propositum agentium fuit et quorundam cura tarditatis, quorundam facilitas temeritatis crimine laborauit, quem credam fore in hoc oratoris modum tradere non alienum uidetur (“ahora bien –ya que por lo general ha sido vario el fin apetecido de los oradores ante los tribunales, y a unos causa dificultades el esmero por evitar la pesadez, y a otros la facilidad de palabra por el riesgo de temeridad–, no me parece ...”, Quint. *inst.* 12,9,14)
- (278) quidquid extra concupiscitur, uitiiis, non usibus laboratur (“lo que se desea de más es trabajo para los vicios, no para las necesidades”, Sen. *dial.* 11(12),10,2)
- (279) tametsi minus id quidem nobis, minus populo Romano laborandum est, qualis istius in senatu sententia futura sit (“aunque, desde luego, no tenemos que pasar pena ni nosotros ni el pueblo romano por cuál ha de ser la opinión de ése en el Senado”, Cic. *Verr.* II 2,76)